حيرت
پبليڪيشن

ڪرشن چندر
محمد عثمان ڏيپلائي
ظفر حسن
ڊاڪٽر قمر واحد
ثريا سون ڏيپلائي
خان محمد پنهور
راشد مورائي
علي مرتضيٰ ڌاريجو
ميران

۽

زرينه
بلوچ

ملهه: 4 رپيا

حميده کهڙو

عظيم سولنگي، سيد علي بخش شاهه، قاضي منير چانڊيو، محمد ايوب پنهور، خان محمد ميمڻ،
محمد سليمان سومرو، محمد خان سومرو، ڊاڪٽر سليمان شيخ، رحيم بخش ميمڻ ———

خان محمد پنهور

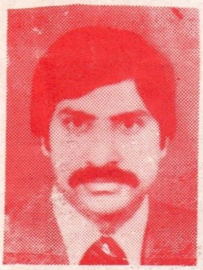

مشتاق قاضي

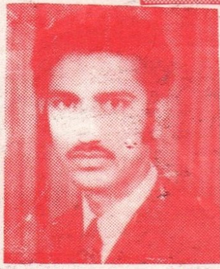

قمر مورائي

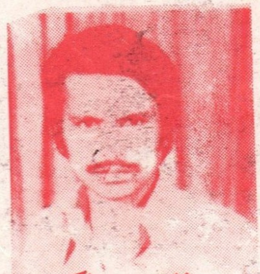

عظيم سولنگي

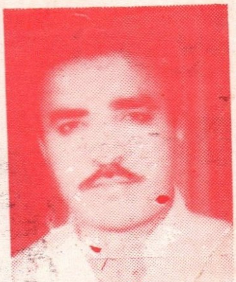

رب پرتو انصاري

احسان علي لغاري

هارون بلال

گوٺ سڌار سنگت

جي ٽئين سوڪڙي

آزاديءَ جو ملهه

مرتب:
واحدحسين لغاري

باني ميمبر: قربان علي لغاري
ذوالفقار شيخ

ڇپائيندڙ: گوٺ سڌار سنگت
بجرالي لغاري (مورو)

خط و ڪتابت جي ائڊريس:
مڪان نمبر ۲۸۰ E لطيف آباد
يونٽ نمبر ۹ حيدرآباد

ڇپجڻ جو مهينو: مئي جون ۱۹۸۴ع

ٽائيٽل تصوير: معروف اديب ثريا سوز ڏيپلائي جي

ادبي الٻم: پارس ساهوار جي مهربانيءَ سان

ڇاپيندڙ: قريشي پرنٽنگ پريس

پبليڪيشن جا معاون:
مشتاق احمداڻي
سرور لغاري
محمدصديق قاضي
احمدملنگ ڀراڻي
سيف قاضي

ملهه: چار روپيه

اندر پڙهندا

انٽرويو

خان محمد پنهور ۴
ڊاڪٽر قمر واحد ۶
ڪرشن چندر ۸

ڪهاڻيون

لڙڪن جي سلامي — احمدعلي ابڙو ۱۰
آزادي جو ملهه — واحدحسين ۱۲
ڇيريل من ٽٽل آءُون — صبيحه قاضي ۱۷
ڀيلاڻين وٽ — محمدعثمان ڏيپلائي ۱۹

شاعري

۲۲ ۲۳
لياقت رضوي، ميران، راشد مورائي
شوڪت علي ڏماچ، مشتاق احمداڻي
رجب علي لغاري، عجب پيرزادو،
جان خاصخيلي، شاه محمد پيرزادو

ڪالم

سوچيان پئي — ثريا سوز ڏيپلائي ۲۴
پنهنجي ڏيهه پر پنهنجي ٻولي — ظفر حسن ۲۵

مضمون

ٽٽڻ تي پالنا (سائنس) — علي مرتضیٰ ڌاريجو ۳۰
عالمي امن تحريڪ ۽ ميزائيلن جي دوڙ (عالمي صورتحال) — ذوالفقار شيخ ۳۱
ڪڇي جو سير (ڪوهستان جو حصو) — فقيرالهه بچايو لغاري ۳۳

ريڊيو ٽي وي فلم

زرينه بلوچ سان ڳالهه ٻولهه ۳۷

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

ڳوٺ سڌار سنگت طرفان

تاريخ ٢٦ ۽ ٢٧ جنوري ١٩٨٤ع بروز خميس ۽ جمع سيد نورشاهه جي مزار تي ڳوٺ ٻجرائي لغاري تعلقه مورو ضلعي نوابشاهه ۾ ڳوٺاڻن جي خواهش مطابق ”ڳوٺ سڌار سنگت“ پاران سنڌ جو قديم ۽ ثقافتي ملاکڙو منعقد ڪرايو ويو جنهن ۾ ڀرين ٻئي ۽ ٽئين جوڙ جي پهلوانن سخت مقابلو ڪيو. سڄو ڳوٺ ۽ پسگردائي جا ننڍڙا توڙي وڏا، پوڙها توڙي پڪا ملاکڙي ڏسڻ لاءِ گڏ ٿيل هئا. ڀرين جوڙ مان سيد قربان شاهه کي ٻي ملهه ماري محمدعرس ڏاهري ٻـل حاصل ڪيو. ٻئي جوڙ وارن ۾ سخت مقابلو هليو هڪٻئي کي ڏک ڏيڻ ۽ پورڻ انهن لاءِ معمولي ڳالهه هئي جنهن ۾ پيربخش ملاح، گاڏڻ ٻـروهي، منير ڏڪڻ، محمدچانڊيو، شبير چانڊيو، صابن شيدي، حاجي يوسف ڏهري، سيد نيازشاهه، جهنڊو پنهور، ميرمحمد شاهاڻي ۽ ٻين ملهن گرما گرمي سان مقابلا ڪيا. محمد چانڊيو سڀني کي ملهون دسي ٻل جو حقدار ٿـيو. ٽئين جوڙ مان خاص طرح علي نواز ٻرڙو، قاسم چانڊيو، نوردين چانڊيو، محرم ملاح، گلاڻ گوپانگ ۽ ٻين ملهن حصو ورتو. هنن مان علي نواز ٻرڙو ڪامياب ٿي ٻل جو انعام کنيو.

پنهنجي ڳوٺ ٻجرائي لغاري مان وڌندڙ نوجوان ملهه ميرمحمد احمداڻـي، لطف علي لغاري، حادم حسين لغاري، محـرم ملاح ۽ لطيف ملاح ملهون وڙهيا جن سڀني مان هاءِ اسڪول ڪڇيرو پراڻو جو شاگرد لطف علي لغاري سڀيون ملهون ڏيکاري عوام کان داد وٺي انعام حاصل ڪيو.

سربراهي ۾ بهاول خان، برسات علي ۽ سنڌس شاگرد پيربخش ملاح، حاڪم، وزير، صاحب فقيرالهه بچايو ۽ ارباب لغاري جي مدد سان ٻه ڏينهن ملاکڙو جاري رهيو.

فقير آچر مسخرو هن ملاکڙي جي مجموعي جو سينگار هو جنهن سڄي مجمعي کي پنهنجي فن جو مظاهرو ڪري خوب کلايو ۽ شاهه صاحب جا بيت ٻڌائي نصيحتون ڏنائين.

ڏاندن ۾ گوءِ کٽيندڙ ڏاند الهه بخش سولنگي (پونگر) جو هو. گهوڙن مان ٻه ڀريون نمبر گهوڙو الهه بخش سولنگي (پونگر) جو سنوهيو. آٺن مان بلاول لغاري جي آٺ کي ڀريون نمبر قرار ڏيئي هار پارائي ٻل حاصل ڪيو.

ملاکڙي جي رش تمام گهڻي هئي تنهن هوندي به ڳوٺ جي سڀني ڳوٺاڻن جي اتحاد ۽ ٻڌي ۽ پسگردائي جي همت ۽ مدد سان ملاکڙو ٻئي ڏينهن امن امان سان ٿي گذريو.

* ايندڙ نمبر ۾ چار صفحا ڳوٺن لاءِ وڌايا ويا آهن جنهن ۾ ڳوٺن ۾ ٿيندڙ مختلف سرگرميون ۽ ڳوٺن جا اپيشن لڳايا ويندا ۽ ڳوٺ سڌار سنگتون ۽ نيون ٺهندڙ ڳوٺ سڌار سنگتن طرفان سڌاري جا پروگرام ڏنا ويندا ۽ ڳوٺاڻن ماڻهن جا انٽرويو پڻ. ان لاءِ ڳوٺاڻن کي درخواست ٿي ڪجي ته پنهنجي ڳوٺن ۾ ٿيندڙ سرگرمين جون خبرون ۽ ڳوٺ سڌار سنگتن طرفان ٿيندڙ پروگرامن جون خبرون روانيون ڪن. پڙهندڙن کي اهو به فخر سان ٻڌايو ٿو وڃي ته ڊڪليئريشن بعد ”ڳوٺ سڌار سنگت“ نالي سان ماهوار رسالو شايع ڪيو ويندو

اوهان جي طرفان

پيارا، اوهان جو ٻيو نمبر ڪتاب پهتو بيحد خوشي حاصل ٿي، سچ پڇو ته ڪوٽ سدار سنگت ٻجراڻي لغاري طرفان حيرت پبليڪيشن قائم ڪري پڙهندڙن کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو آهي. چاڪاڻ ته هيءَ شايد پهرين ڪوشش آهي جو سنڌڙيءَ جي ڪناري ۽ هڪ ٻرپٽ بيابان جتي پڪين جاين جي بجاءِ ڇپر ۽ پڪن ڪوٺن جي بجاءِ لين جي پتر جا ڪوٽ اڏيل آهن اهڙي علائقي مان هڪ خوبصورت پرچو ڪڍي سنڌي ادب کي ڀراڙي جي ادب سان سينگاريو آهي. ان لاءِ توهان کي مبارڪباد پيش ڪجي ٿي- استاد بهاول خان ۽ فقيرالله بچايو جي لکت مونکي بيحد متاثر ڪيو چاڪاڻ ته هنن پاڻ پنهنجي علائقي ۽ پنهنجي سماج تي لکيو آهي. ذوالفقار شيخ جو مضمون تمام معياري هو. شاعري جي حصي ۾ راشد، سيد شيرعلي شاه، رڪول ۽ ڀيڻ فرح ميمڻ جي شاعري پسند آئي، عبدالرزاق جو نظم غيرمعياري هو- محترم ظفرحسن واقعي حقيقت بيان ڪئي آهي ته غريبن تي هر ڪنهن جي اک هوندي آهي باقي اميرن جي ٽهلي ٿي ٻه ٿئي.

رسول بخش گيڇرائي

السلام عليڪم:- عرض ته رسالي جا ٻئي پرچا نظر مان گذريا- ٻيو نمبر پرچو پهرين کان ڪافي سڌريل هو. بهترين سيٽنگ سان گڏ سٺو ۽ ڳهريل مواد شامل هئس- ٻئي شماري ۾، روسي ترجمو وڻيو- سنڌي ادب کي ترجمن جو پورائو ٿئي پيو- باقي ڊرامن ۾ موجوده دور، بلڪل مايوس ڪندڙ رهيو آهي- هن وقت ڊرامي جو حصو صرف ريڊيو ٽي وي ۽ اسٽيج جي لاءِ ئي لکيا وڃن- پر ڪوبه ان کي ڪتابي صورت ۾ يا ادبي ميدان ۾ ظاهر ڪونه ٿو ڪري. تاريخ جي ڪالم ۾ سائين محمدبخش جو مضمون سٺو لکيل هو. عذرا ڪنول جي ڪهاڻي عام رواجي ۽ بلڪل سادي هئي- شاعريءَ جو حصو سٺو رهيو صالح محمد شاه سان ڳالهه ٻولهه به سٺي شي هئي- اهو سلسلو اميد ته وڌندو رهندو ظفرحسن جي ڊائريءَ ۾ به سٺي ڇنڊڇاڻ هئي ان کان علاوه ٻيو ڪافي موجوده مواد سٺو ۽ دلڪش هو. آءٌ توهان کي هڪ صلاح ڏيندس ته توهان سنڌ جي مشهور اديبن سان ملاقاتون به هن رسالي جو حصو بڻايو ۽ سٺو ائين ٿيندو ته ٢ يا ۴ صفحا ٻارن جي ادب لاءِ به رکو جنهن ۾ صرف ٻاراڻو ادب ۽ ٻارن جا ڪالم هجن.

خليل الله لاکو (دولتپور صفن)

ساهه سان سانڍيل جهڙو حيرت جو ٻيون نمبر ۾ ڪچي جو سير، جلال چانڊيي جو ذڪر، سيد صالح محمد شاه جو انٽرويو ۽ ڊرامو احساس جي قيمت وڻيا. ڪچي جي سير ۾ ليکڪ مضمون ۾ ننڍ ڳوٺاڻا لفظ جهڙوڪ: چاپڙ، ڪوڏڙيون، مارنگ، لولاٽيندڙيون روٽ، ٻلهاڙو، گڏهڙئين وغيره استعمال ڪري مضمون کي چئن چنڊن سان چمڪايو آهي اميد ته ليکڪ هن مضمون وسيلي اڳيا به سٺي تفريح فراهم ڪندو.

عاجز موراڻي

ڏسو صفحو ٢٩

خان محمد پنهور سان ڳالهه ٻولهه

قربان علي

— اڄوڪي ترقي يافته دور ۾ به ڪن ڳوٺن جا ماڻهو بلڪل بي بنياد، بي ترتيب ۽ نااميدي جي زندگي بسر ڪري رهيا آهن. اوهان جي نظر ۾ آخر انهن جا ڪهڙا مسئلا آهن ۽ انهن جو حل ڇا هئڻ کپي؟

— ٻهراڙي ۾ ته رڳو مسئلا ئي مسئلا آهن- اتي روڊ ڪونهن، تعليم جو معيار ختم ٿي ويو آهي. اسڪولن ۾ ماڻهو پنهنجا ٻار نٿا موڪلين، پنهنجون نياڻيون نٿا پڙهائين. هاڻي انهن جو حل اهو آهي ته پنهنجي مدد پاڻ جي اصول سان ڳوٺن کي سڌاريو وڃي جيئن ٽيڪ اهي ماڻهو پوليس جون اجايون چٽيون ڀرين ٿا پيا، وڏيرن جون ونگارون وهن ٿا پيا، ته اهي ماڻهو ساڳيا پئسا گڏائي اسڪول ٺهرائي سگهن ٿا، ونگار ڪري ڪم ڪري سگهن ٿا. اهو ڪم اسان جي پڙهيل ڳڙهيل ڳوٺائي جو آهي- انهن کي کپي ته هو ماڻهن ۾ جذبو پيدا ڪن، تعليمي اهميت کي اجاگر ڪن، ڳوٺن ۾ هڪ قسم جي سماجي ۽ تعليمي تحريڪ هلائين ۽ ڇوڪرين جي تعليم کي عام ڪن.

— ڳوٺ سڌار سنگت جو بنياد ڪڏهن پيو ۽ اها ڪهڙن مقصدن کي نظر ۾ رکي ٺاهي وئي ۽ هن سنگت ۾ اوهان ڪيتري قدر جاکوڙ ڪئي آهي؟

— ڳوٺ سڌار سنگت جي تاريخ تمام پراڻي آهي ۽ اها ڪيترن ئي دورن ۾ جاري رهي آهي. باقي ڳوٺ سڌار سنگت جي موجوده تحريڪ جو سهرو سگا تي آهي. ۱۹۸۱ع ۾ پٽ شاهه ۾ گڏجاڻي دوران ڳوٺ سڌار سنگت ٺاهي وئي جنهن جو سيڪريٽري مان ٿيس. ٻهرين ڳوٺ سڌار سنگت تعلقي سڪرنڊ ڳوٺ دڙي مکسي ۾ ٺهي ۽ ڳوٺ سڌار سنگت سيمينار ٿيو. اهڙي طرح ۱۹۸۲ کي ڳوٺ سڌار سال قرار ڏنو ويو. انکانپوءِ حسين بخش ڪولاچي جي دعوت تي اسان ڳوٺ سڌار سال جي ٻهرين تقريب ٺٽي ڪولاچي ۾ ڪوٺائي جنهن کان پوءِ هن تحريڪ زور ورتو شروع ڪيو ۽ سنڌ ۾ ڪيترين ئي ڳوٺ سڌار سنگتون قائم ڪيون ويون. ان ڏس ۾ تعلقه ڪمبٽ ۾ ڳوٺ جهنگو، ڳوٺ لاکا، ڳوٺ حيات شاهه، تعلقي مورو جي ڪچهرو پراڻو ۽ بجراڻي لغاري، تعلقو ڏوڪري جي ڳوٺ قادربخش ڀوڙ، سانگهڙ ضلعي جي ڳوٺ اپيور ڪراچي جي ڳوٺ رحيم جوکيو، کهواڪي جي ڳوٺ حسين علي ۽ ڳوٺ مانيلو، شڪارپور جي ڳوٺ قادربخش ڀوڙ، سکر جي ڳوٺ اروڙ، تعلقي ڏيپلي جي ڳوٺ ڏابڙو، تعلقي حيدرآباد جي ڳوٺ منگر ۽ ڳوٺ محمد خان سنگراڻي ۽ ڳوٺ بچل خان چانڊيو ۽ ڳوٺ سئينڌنو ملاح، ڪوٽڙي جي ڳوٺ نالواڻين ۽ خيرپور جي ڳوٺ منگيو، تعلقي سيوهڻ جي ڳوٺ بوبڪ

ان سلسلي ۾ عبرت اخبار ۾ منهنجي هفتيوار ڪالم ”ويچار“ جو وڏو حصو آهي. ۱۹۸۳ع کي ٻه ڳوٺ سڌار سال ملهايو ويو هو. اهڙي طرح اِنَ ڪانپوءِ ڳوٺ سڌار ڪاميٽي کي عليده شڪل ڏيئي رجسٽر ڪيو ويو. آئون ان جو چيئرمين، حسين بخش سيڪريٽري ۽ رسول بخش ڀڳيو وائيس چيئرمين آهي ۽ هن ڪاميٽي جو مقصد ڳوٺن ۾ هر طرح جو فلاح ۽ بهبوديءَ جي ڪم کي ڪئلو آهي.

— هن وقت تائين ڳوٺ سڌار سنگت ڳوٺن جي ڀلائي لاءِ ڪهڙا اپاءَ ورتا آهن؟

— ٻهرين ڳالهه ته اسان کي ڪابه سرڪاري سرپرستي حاصل ڪانهي پر پوءِ به هن سنگت پنهنجي وس آهر پنهنجي مدد پاڻ جي اصول سان هڪ نمايان ڪردار ادا ڪيو آهي ۽ ڪيترائي ڪم ڪيا آهن. ٽنڊو ڪولاچي ۾ ڳوٺاڻن پنهنجي سر گڏجي اتي هڪڙو مڊل اسڪول هاسٽل ۽ مسجد جوڙائي آهي. اسان مختلف ڳوٺن جي ماڻهن جي مسئلن جي نشاندهي اختياري وارن تائين پهچائيندا آهيون ڳوٺاڻن کي پنهنجون جائز آمائشون وٺرائي ڏيندا آهيون. ڳوٺ جهنگو ۾ گريجويشن پنهنجي سر ونگار ڪري اسڪول ٺهرايو. ان کان علاوه مختلف نمائشن ۾ ڪمند ۽ ڪنڊ جي جنسن جي نمائش، زرعي نمائش، اڻيمل هسبنڊري، نجي هنر، فيملي پلاننگ، مفت طبي ڪئمپ، رت جا عطيه گڏ ڪرڻ صحت، زرعي، ادبي ۽ ثقافتي ڪانفرنسون ۽ ڊول فقير سان رهاڻ شامل آهن. ڳوٺاڻي عورتن لاءِ پڻ خاص پروگرام رٿيا ويا آهن جن ۾ ”ٻهراڙي جي عورت جا تعليمي مسئلا“ سيمينار اسڪولي شاگردياڻين جي ڊبيٽ، ڳوٺاڻي عورت جي جانورن جي پالنا، زراعت ۾ حصو تي مذاڪرو ٻيا پروگرام ۽ فلم شو شامل آهن.

— ڳوٺ سڌار سنگت ڪيئن قائم ڪجي؟

— تمام آسان طريقو آهي ڪنهن به ڳوٺ ۾ جيڪڏهن جذبي وارا ماڻهو آهن جيڪي چاهين ٿا ته سندن ڳوٺ ترقي ڪري اهي پاڻ ۾ گڏجي سنگت ٺاهي عهديدار چونڊين. اسان مرڪز پاران انهن کي رهنمائي ڪنداسون پر اصل ڪم انهن کي ڪرڻو آهي.

— اسان سنڌين ۾ وڏو مرض آهي ته ڪو پاڻ ادبي خدمت ڪندو يا غريب عوام جو سات ڏيندو ته مٿس الزام ڏيندا ته لالچ لاءِ ٿو ڪري يا پنهنجي شهرت ٿو وڌائي، اوهان جي انهي سلسلي ۾ ڪنهن مخالفت ڪئي؟

— جيڪي ماڻهو بناوٽي طرح نڪما هوندا آهن اهي اهڙن فلاحي ڪمن جي مخالفت ڪندا آهن اسان جو اهو ڪم آهي ته اسان اهڙن کي ڇڏي ڪري پنهنجن مقصدن سان سچا رهون ۽ پنهنجي ڪم ۾ جنبيل رهون اهي ماڻهو پاڻ پنهنجي ليکي شرمندا ٿيندا.

— اوهان پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪهڙو سٺو ڪم ڪيو آهي جنهن کان اوهان وڌيڪ متاثر ٿيا هجو؟

— منهنجي دلي دلچسپي ڳوٺن سان رهي آهي. آئون سنڌ جي هر ڳوٺ کي هر طرح سان قابل رشڪ ڏسڻ گهران ٿو، ۽ ان لاءِ پنهنجي ٻين ساٿين سان گڏ جاکوڙ ڪريان پيو. اسان جي سنگت کي وس ۽ وت آهر ڳوٺن لاءِ گهڻو ڪجهه ڪرڻو آهي ۽ آئون سمجهان

ڏسو صفحو ٧

ڊاڪٽر قمر واحد

ڪان پڇيل سوال

— شهري زندگي پسند اٿو يا ڳوٺاڻي؟
— ڳوٺاڻي.
— اکين ڪان ڪم وٺندا آهيو يا زبان ڪان؟
— ٻنهي ڪان.
— ڪانو ڪهڙو جهونگاريندڙيون آهيو؟
— ڇو پير پساري ويٺو آهين، اٿ ڏونگر ڏاري وڃهنداسين.
— سپنا ڪنهنجا ڏسنديون آهيو؟
— وهندڙ ندين جا ۽ ٽڙندڙ گلن جا.
— گهر ۾ ڪهڙو ٻاتي وٺندو اٿو؟
— پنهنجو وڏو ڪڪو زبير واحد.
— ڏک ڪهڙو اٿو؟
— انسانن کي پنهنجا حق ڇو نٿا ملن؟
— توهانجي ڪمزوري؟
— وڻن ۾ لڳل ميوو ۽ انسانن جي اکين ۾ ڳوڙها.
— ڪهڙا ڪلاڪ ننڊ ڪنديون آهيو؟
— جيترا به ميسر ٿي سگهن.
— ڪڏهن رنا آهيو ۽ ڇو؟
— تمام گهڻو. پنهنجا پرايا سور ياد ڪري.
— پاڻ سان ڇا ڳالهائينديون آهيو؟
— تون عظيم آهين ۽ هر مشڪل کي منهن ڏيئي سگهين ٿي.
— ڪهڙي ماڪ کي گهمڻ لاءِ دل چوندي اٿو؟
— چين.
— ڪا حسرت جيڪا پوري نه ٿي هجي؟
— شل دنيا ۾ سڀ انسان کلندا ڪڏندا ڏسان.
— گهڻو ياد ڪنهن کي ڪنديون آهيو؟
— پنهنجي ننڍڙي ڪڪي سهيل کي جيڪو آمريڪا ۾ آهي.
— سٺو کاڌو ڪهڙو پچائينديون آهيو؟
— برياني.
— توهانکي ڪهڙو کاڌو پسند آ؟
— ڇانورن جي ماني ۽ سرنهن جو ساڳ.
— سچ کي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪڏهن ڪوشش ڪئي آ؟
— سچ پاڻ مون وٽ هلي ايندو آهي.
— ڪهڙو چهرو پسند اٿو معصوم يا شوخ؟
— معصوم.
— ڪنهن سان محبت ڪئي يا آهي؟
— ٢٤ سال اڳ هڪ مرد سان ڪئي هئي هاڻ ٻنهي ٻچن سان آهي.
— وڏن نهن وارن ڇوڪرين ڪيئن لڳنديون اٿو؟
— چاڪ چوبند.
— ڪهڙي شاعري پسند ڪنديون آهيو؟
— جنهن مان زمين جي خوشبو اچي.

— ڪهڙو اديب پسند اٿو؟
— حميد سنڌي.
— ڊچندا ڪنهن کان آهيو؟
— مڪار، فريبي ۽ پليت دل انسان کان.
— چوڏهين جي رات ڇا محسوس ڪندا آهيو؟
— هوا جي لهرن تي لڙهندڙ ٻن ٻنجي ويندي آهيان.
— ڪهڙي ادب جي ضرورت آ؟
— اهو جيڪو واٽ ڏيکاري.
— پنهنجو پاڻ مان مطمئن آهيو؟
— ڪنهن حد تائين.
— عورت کي ڪيتري آزادي هجڻ گهرجي؟
— پنهنجي ذهني قوتن مطابق ڪم ڪرڻ جي.
— ڪهڙي شادي جا قائل آهيو لوميرج يا؟
— مائٽن جي ڪرايل.
— خوشي ڪهڙي اٿو؟
— جيڪا محنت ڪئي اٿم ان جي نتيجي منهنجا پيارا خوش خرم آهن.
— ڇوڪريون گهٽ عمر ڇو پڙهائينديون آهن؟
— مڙد جي ذهنيت کي خوش رکڻ لاءِ.
— اهڙي ڪا ڳالهه جا اسان کان پڇڻ وسري وئي هجي؟
— اوهان کي نصيحت ٿي ڪريان ته ڪڏهن به پاڻ تان اعتبار نه لاهجو ۽ ٻين مان ڪجهه حاصل ڪرڻ بدران ڪجهه ڏيڻ لاءِ قدم وڌائيندا ته خودبخود خوشيون توهانجي جهول ۾ اچي ڪرنديون.

بقايا: خان محمد پنهور

تو ته اهوئي منهنجو سڀ ڪم آهي.
— اوهان اج تائين ڪهڙا ڪتاب ڇپايا آهن؟
— آئون عملي ڪم ڪندڙ ماڻهو آهيان. مون ڪيترائي ڪتاب ڇپايا آهن جن مان ڪجهه لکيا اٿم ۽ ڪجهه ايڊٽ ڪيا. تن ۾ شيخ عبدالمجيد سنڌي جي زندگي تي انگريزي ۽ سنڌيءَ ۾ ڪتاب سهڙي شايع ڪيو آهي. سندن ڪالمن جو مجموعو ”سفر ۽ مستانا“ ماهوار نئون نياپو، ماهوار پالڪ مارئي، سرتاج ۽ هاڻ پارس ڪتاب ڪڍي رهيو آهيان.
— اسان جي ڪتاب بابت اوهان جي راءِ؟
— توهان جي اها ڪوشش ساراهڻ جوڳي آهي. اوهان کي کپي پنهنجي ڪتاب ۾ ٻهراڙي جا تجز ڏيو. ٻهراڙي جي سٺي ڳوٺاڻن جا انٽرويو ڏيو. اتي جي ٻارن ۽ سٺن استادن جا انٽرويو ڏيو، انهن جي مسئلن کي کڻو.
— ڳوٺاڻن لاءِ ڪو نياپو جنهن ڪتاب وسيلي ڏيو؟
— جاهلت مان نڪري دنيا سان قدم ملائي هلڻ جي ڪوشش ڪن. پنهنجي نياڻين کي پڙهائين، ڪڪڙن جا ڪفت ۽ سوئرن جا شڪار ڇڏي ترقياتي ڪمن ۾ ڳامزن رهن، چورين ۽ ڌاڙن هڻڻ بدران پنهنجا جائز مسئلا ڪئي انتظاميه جو دروازو کڙڪائن، اهڙي پوزيشن قائم ڪن جو شهري ماڻهو هنن کي جٽ نه چون.

بلونت سنگهه
ستار

ڪرشن چندر ڪان انٽرويو

بلونت: ڇا اوهان خالص ڪميونسٽ نقطهء نظر کي ئي ادب جي، لاءِ بهترين ۽ ضروري ڄاڻو ٿا؟

ڪرشن: خالص ته نه پر عام طور تي مارڪسي نقطهء نظر کي ڪٿندو آهيان ڇو ته اهو مون کي ٻين نظرين کان بهتر ڀاسندو آهي. منهنجي خيال ۾ هي نظريو سماج جي صحيح تصوير پيش ٿو ڪري ۽ ان ۾ ترقي جي گنجائش به آهي.

بلونت: اوهان تي ڪهڙن اديبن جو اثر پيو. انهن ۾ ملڪي يا غير ملڪي اديبن جي پابندي ناهي؟

ڪرشن: مونتي ٽيگور، پريم چند ۽ غالب جو گهرو اثر پيو آهي، غير ملڪي اديبن مان چيخوف، بالزاڪ، ٽالسٽاءِ، گورڪي، دوستوسڪي زولا وڪٽرهيوگو، رومن رولان ۽ شيڪسپيئر جو مونتي گهرو اثر پيو.

بلونت: آزاديءَ کانپوءِ پاڪستان ڪهاڻي ۽ ناول جي ميدان ۾ ڪنهن قابل اديب کي جنم ڏنو آهي؟

ڪرشن: ڪجهه سٺا اديب آيا، جيئن اشفاق احمد.

بلونت: ڇا پاڪستان ۾ ڀارتي اديبن کي احترام جي نگاهه سان ڏٺو ويندو آهي؟

ڪرشن: جيئي هان، مثال طور ڪراچي يونيورسٽيءَ شاگردن جي زندگيءَ جي هڪ آفيشل سروي ڪئي. جڏهن شاگردن کان اديبن جي باري ۾ سوال ٿيو ته انهن افسانه نويسيءَ ۾ مونکي ۽ مضمون نويسيءَ ۾ ابوالڪلام آزاد کي پسند ڪيو.

بلونت: راجندر سنگهه بيدي پنهنجي فلمي زندگيءَ کي پنهنجي ادبي زندگيءَ جو موت ٿو سمجهي، ۽ ان کان گهڻو ئي غير مطمئن آهي پر اوهان فلمي دنيا ۾ رهندي به چڱو لکي رهيا آهيو ان باري ۾ اوهان ڪجهه چوندا؟

ڪرشن: ان سلسلي ۾ محض ايترو چوڻ چاهيندس ته فلمي ماحول ۾ ئي نه پر پوري سماج ۾ ماحول بگڙيو پيو آهي، في الحال اسان ئي ان ماحول ۾ روزيءَ جي لاءِ جدوجهد ڪندي سٺي ادب جي تخليق ڪرڻي آهي. بيديءَ جي خيال کي مان قطعاً صحيح ڪري نه سگهندس، ڇو ته هن به ته هاڻي هڪ ناولٽ ”اڪ چادر ميلي سي“ لکيو آهي منهنجي خيال ۾ هيءَ سندس هڪ اهم تخليق آهي.

بلونت: ڇا فلم انڊسٽري اسان جي اديبن کان ناجائز فائدو وٺي رهي آهي؟

ڪرشن: نه.

بلونت: ڇا اديبن جي زندگيءَ ۾ حسن ۽ عورت کي خاص اهميت حاصل آهي؟

ڪرشن: اديب ٻين جي مقابلي ۾ حسن ۽

عورت سان تعلق جي باري ۾ گهري نظر
نظر جمالياتي احساس تي رکندو آهي.

بلونت: اڪثر اديبن جي زندگي ۾ عورت جي محبت جي گهٽتائيءَ ڪري يا عورت جي بيوفائيءَ سان هڪ گهري مايوسي Frustration پيدا ٿي پوندي آهي. هڪ نامراد عاشق جي راهه ۾ عورت محبت ڪرڻ جي شعور کان ونجهيل آهي- اوهان جو ڪهڙو خيال آهي؟

ڪرشن: محبت جي محروميءَ سان ڪنهن انسان جي دل ۾ مايوسي Frustration جو پيدا ٿيڻ هڪ لازمي امر آهي- اڄ اديب ٿي نه پر لکين ڪروڙين انسان محبت کان محروم رهندا آهن- انهن جي دنيا ڪڏهن به نٿي ڇڪي. منهنجو ذاتي تجربو آهي ته جيڪڏهن محبوب جي ڏک کي دنيا جي ڏک ۾ تبديل ڪيو وڃي ته ڏک جي لذت وڌيو وڃي. اهڙيءَ طرح ان جي مونجهه به گهٽ ٿيو وڃي ۽ پنهنجو ڏک ٻين جي ڏک پاسي لڳندو آهي مايوسي Frustration جو تدارڪ به ان طريقي سان ٿي سگهي ٿو. منهنجي خيال ۾ مردن کان وڌيڪ عورت جي دل ۾ محبت جو شعور هوندو آهي. عورت ته آهي ئي سراپا محبت، ان جي زندگي محبت کان ئي شروع ٿيندي آهي ۽ محبت تي ئي ختم ٿيندي آهي پر ظاهر آهي ته اسان جي سماج ۾ مرد جي دنيا تمام وڏي آهي، هو محبت کان محروم به ٿي وڃي ته ذهن ٻين طريقن سان پنهنجي زندگي بنائي ٿو سگهي. پر اهڙي حالت ۾ عورت ڇا ٿي ڪري سگهي.

بلونت: اديبن جي مالي حالت جي پيش نظر ڇا انهن جي لاءِ شادي ضروري آهي؟

ڪرشن: جيڪڏهن هڪ اديب صرف اديب ٿي رهڻ چاهي ٿو ۽ ان جي وسيلي پنهنجي روزي ڪمائڻ ٿو گهري ۽ ان ۾ پڌي وڃڻ ٿو گهري ته ڀارت ۾ اڄڪلهه جيڪي حالتون آهن ته انهن جي پيش نظر هن کي شادي ڪرڻ نه گهرجي.

بلونت: ڇا شادي تخليقي ڪم ۾ مددگار ثابت ٿيندي آهي؟

ڪرشن: اهو ته شاديءَ تي دارومدار آهي.

بلونت: پنهنجي تخليق جي باري ۾ اوهان اڃا تائين نااميد ته نه ٿيا آهيو؟

ڪرشن: اڃا تائين ته نه ٿيو آهيان.

بلونت: اوهان هڪ ڪهاڻي ڪيتري وقت ۾ لکي وٺندا آهيو؟ ڇا اوهان هڪ ئي ويهڪ ۾ ڪهاڻي لکي ختم ڪندا آهيو؟

ڪرشن: جي ها. مان عام طور تي هڪ ويهڪ ۾ ٽن کان پنجن ڪلاڪن ۾ ڪهاڻي پوري ڪري وٺندو آهيان.

بلونت: پنهنجي ناولن جي باري ۾ اوهان جي پنهنجي ڪهڙي راءِ آهي؟

ڪرشن: سچ پڇو ته مان اڃا تائين پنهنجي ڪنهن به تخليق مان مڪمل طور مطمئن ناهيان پر ناولن جي پيٽ ۾ پنهنجي ڪجهه افسانن مان مطمئن آهيان.

بلونت: اوهان جا مشغلا ڪهڙا آهن؟

ڪرشن: لکڻ.

بلونت: منٽو، بيدي، ديوند سيتارٿي، اشڪ ۽ عصمت چغتائيءَ سان اوهان جي ملاقات پهرين ڪڏهن ۽ ڪٿي ٿي؟

ڏسو صفحو ١١

احمدعلي ابڙو

لڙڪن جي سلامي

ڪهاڻي

اها هڪ بيحد سرد رات هئي، ٺار وچان رت هڏين ۾ ڄمي رهيو هيو، واءُ بہ ڏاڍي تيز گهلي رهي هئي. رات جا ڏهہ ٿي رهيا هئا. بغل ۾ هڪ فائل سانديو هو ٺڪ ٺڪ وکون کڻندو گهر وڃي رهيو آهي، پيٽ ۾ ٻن ڏينهن جي لاڳيتي بک سبب سخت پيڙا محسوس ٿي رهي آهي ۽ سندس اکين اڳيان ڏنڌ ۽ مٽي کي پنواليون اچي رهيون اٿس. هلندي هلندي ڪڏهن مدهوش شرابيءَ جيان ٿيڙ بہ پيو کائي ۽ جهولندو بہ پيو وڃي. ڪيس رکي رکي سندس ذهن ۾ اهو سوال ٿو اڀري تہ مالڪ! تو هي پيٽ ڇو خلقيو؟ جي پيٽ کي پيدا ڪيو هيم تہ بک جهڙي لعنت پيدا نہ ڪرين ها، جي بک ڪئي هيم تہ ظالم پيدا نہ ڪرين ها. اهي ظالم جيڪي انسانن ۾ طبقاتي ويڇا وجهي بک ۽ برائيءَ کي اسرڻ ۾ مدد ٿا ڏين.

هو روز جيان اڄ بہ صبح سويرو فائل کڻي (جنهن ۾ سندس ايم اي جي ڊگري ۽ ٻيا گهربل ڪاڳر هئا) ڪٿان نوڪريءَ جي آس کڻي نڪتو هيو ۽ سڄو ڏينهن دفترن جا چڪر ڪاٽي ناڪام موٽيو گهٽين ۾ گهرندو پيو اچي تہ هڪ جهيڻو آواز ڪن پيس "او صاحب اي بابوجي... الله جي نالي هڪ پائلي ڏي..." هو آواز ٻڌي هڪدم هوش ۾ اچي ويو. مٿي ڪنڌ کڻي ڏٺائين تہ سندس پيرين نگاہ هڪ ميرڙي هٿ تي پئي. جنهن ڏٺائين تہ مٿي پيرين اگهاڙي مٽيءَ ۾ پيوت ڦاٽل ڪپڙن ۾ وڪوڙيل ڇهن ستن ورهين جي هڪ ڪارڙي ڪولهڻ ڇوڪري اڳيان هٿ ٽنگيو بيٺل نظر پيس. هو ننڍڙيءَ جا اميد ڀريا نيڻ ڏسي ڏڪي ويو جن مان صاف اظهار پيو بکي تہ "سندس ڪنڌل هٿ خالي واپس نہ ٿيندو" هن گهٻراهٽ وچان ڪنڌ کڻي هيٺ ڪيو ۽ ويچار ۾ پئجي ويو تہ هن ابهم کي ڪهڙيءَ زبان سان انڪار ڪري ڪيس مايوس ڪري. ڇو تہ انسانيت جي ناتي هوءَ بہ انسانن جي عظيم مخلوق منجهان هئي پر انسانن ئي هنن کي پيل باگڙي، ڪولهي ۽ اڇوت بنائي ڇڏيو آهي، سندن سڀني کي سوريءَ تي چاڙهيو آهي. هنن جي آدرشن جو خون ڪيو آهي. هنن جي اندر جي انساہ کي سڪائي سڪائي سهاريو ويو آهي، هنن جو وجود نفرت ۽ ڌڪار جي آڙاهہ ۾ ساڙيو وڃي ٿو. ايتري تائين جو هر طرف نفرت ڪانسواءِ سندن لاءِ ڪجهہ بہ نہ آهي. هنن جو وجود ڀري ڪان ئي ڌڪاريو ٿو وڃي ۽ ڇڙيون سندن مقدر آهي. هو سوچڻ لڳي ٿو تہ ڪير آهي جو هنن جي اندر ۾ ايئو پائي نهاري ڪير آهي جو هنن جي پيڙا محسوس ڪري سندس درد ونڊي ... ڪير آهي جو هنن کي پنهنجي وجود جو حصو سمجهي پنهنجي سورن ۾ ڀاڱي

پائمال بڻائي.... پر شايد ڪوبه نه هو بت بڻيو ويٺو سوچي ته ڪهڙي ڪهڙي ڳالهه ڪبي. هو سماج جي ان طبقي سان واسطو ٿي رکي جيڪا هٿي غلاميءَ جو شڪار آهي. جڏهن ته هو پاڻ ان ئي قوم جو هڪ بڪاپل اديب ڪجهه دير تائين جڏهن هن جي دماغ ڪوبه فيصلو نه ڪيو ته هو اندران ڇڄي پيو ۽ نيڪريءَ جي ٽڪرن هٿن کي پيار وچان پنهنجي هٿن ۾ وٺي جهڪي هن جي نراڙ تي مٿي ڏنائين ته سندس نيڻن مان ٻه ڪوسا لڙڪ وهي نڪتا جن کي هٿن جي ترين تي جهلي ڪيس چيائين ٻچڙي تون جيڪڏهن مظلوم آهين ته آئون به هڪ بڪاپل اديب آهيان. پيو ته توکي ڪجهه ڏئي سگهان سواءِ چند لڙڪن جي.... جيڪي تنهنجي مظلوميت کي سلامي ڏيڻ لاءِ منهنجو اندر چيري نڪتا آهن. ڪين نذرانو سمجهي قبول ڪر. ائين چئي نيزيءَ سان اڳتي وڌي ويو.

بقايا: ڪرشن چندر

ڪرشن: منٽوءَ سان دهليءَ ۾ ملاقات ٿي لاهور ۾ هڪ پيري مني آرڊر ڪرائڻ ويس ته دريءَ مان راجندر سنگهه بيدي ورتل ڏٺم. اها ڏاڍي دلچسپ ملاقات هئي. اهڙي طرح اشڪ سان به پهرين ملاقات دلچسپ رهي. لاهور ۾ منهنجي هڪ ڪهاڻي عهدو نمبر ۴۴ ڇپي هئي ته اشڪ هاسٽل ۾ گهرايندو ڪمرو نمبر ۴۴ جي سامهون اچي نڪتو. هن جو خيال هو ته ڪهاڻيءَ مطابق منهنجو ڪمرو به ۴۴ نمبر هوندو. هن جو خيال ٺيڪ نڪتو. سيتارنيءَ سان لاهور ۾ ۱۹۳۷ع جي لڳ ڀڳ مليس. عصمت صاحبه سان دهليءَ ۾ ملاقات ٿي، جڏهن مان ريڊيو ۾ نوڪري ڪندو هوس.

بلونت: پارٽي سينسر بورڊ جي پين ملڪن جي سينسر سان ڀيٽ ڪندي اوهان ڪهڙي راءِ ڏئي سگهو ٿا؟

ڪرشن: اسانجي ملڪ جي سينسر بورڊ ۾ اڪثر اهڙا ميمبر کنيا ويندا آهن، جيڪي ان زبان مان به اڻواقف هوندا آهن. جنهن زبان جون فلمون هو سينسر ڪندا آهن ان ڪري گهڻو ڪري هو اهڙيون بارائيون حرڪتون ڪري ويهندا آهن جن تي اسڪولي ٻارن کي به کل اچڻي آهي. پارت جون گهڻو تڻو فلمون اردوءَ ۾ تيار ٿينديون آهن ۽ سينسر بورڊ جا رڪن ان زبان لاءِ ڪورا چٽ هوندا آهن، باهريون فلمون ڏسڻ سان خبر پوندي آهي ته اتان جي سينسر ۾ زياده تعليم يافته ميمبر هوندا آهن ۽ انساني تهذيب جي باري ۾ هو صحيح ۽ بهتر نظريو رکندا آهن.

بلونت: ادب جي تخليق جو هڪ اهو به پاسو آهي ته خود اديب کي ان مان تسڪين حاصل ٿئي ٿي. اوهان ان پهلوءَ کي ڪيتري حد تائين اهميت ڏيو ٿا؟

ڪرشن: مان ان پهلوءَ کي وڏيڪ اهميت ڏيان ٿو.

واحد حسين لغاري

آزادي جو ملهه

جيل جي لنڊڙي بند ڪوٺي جي دريءَ ۽ دروازن ڪان ٻاهر ڪڻڪندي ڪڻڪندي نيٺ ساڻا ٿي پيا هئا. پر هاڻي منهنجي سزا جا ڏينهن پورا ٿي چڪا هئا، باقي چند ڇهاڙ رهجي ويا هئا. سچو خوشين سان ڀريل هوس. چهري ۾ مرڪ سالن بعد ٿمر سهيڙي وري موٽي آئي هئي. اکين ۾ جوت جا جوهر ڊگهي عرصي جي ننڊ بعد وري جاڳي پيا هئا. جيل جي ڪوٺي جو اڱڻ ۽ ڇت، وڇايل ڇڪيل ڏا ۽ بند دريءَ ۽ دروازن جو شيخون مرڪندي نظر اچي رهيون هيون منهنجي مرڪ مان سهڻا سهڻا گلڙا ۽ مکڙا پيدا ٿيندا جيت جناور جرڻ ٻرڻ، پکي پکڻ ۽ وڻن ۽ ماڻهن ۾ خوشيون ورهائيندا نظر اچي رهيا هئا. بي پايان خوش. خوشي جي هيڏي وڏي انبار ۾ ماڻهو ڪين ٿي. پر خوش به ڇو نه ٿيان ها، آءٌ آزاد جو ٿيندس. پوءِ دل ۾ سمايل گيت ڪليل ماحول ۾ ڳائيندس. شهرن جي فٽپاٿن تي، جهرن ۽ جهنگلن ۾ آءٌ پنڪي پنڪي گيت ڳائيندس. ڳوٺن ۽ بستين ۾ ڳائي ستلن کي سجاڳ ڪندس.

آخري ڏينهن دالان ڪان گذرندڙ هر عملدار کي انتظاري جي نگاهن سان ڏسي رهيو هوس ته ڪيڏي مهل ٿو جيل مان ڇڏيو وڃي مونکي! جيئن جيئن سج جا ٽڪا ٽڪا ٽڙڪا چڙهڻ لڳا تيئن تيئن آزادي جي انتظاري شدت اختيار ڪرڻ لڳي. بند پڃري ۾ ڦرندڙ پکي وانگر جتان ڪٿان، درن دريءَن ڪان بي تابي سان واجهائڻ لڳس. ورهين جو اندر ۾ ڇپيل خاموش انقلاب پڪهر جي شڪل اختيار ڪري جسم جي لون لون ۾ ان وهڻ لڳو، ڄ جي باهه جهڙن تکن ڪرڻن وانگيان اندر جي پڙڪيل باهه جي گرم ٽهلن جون ڇڪون ڇڻ جسم جي ڪپهه ڪپهه مان نڪري رهيون هيون. چهري جي مرڪ ۽ تبسم اهو ظاهر ڪري رهي هئي ته آءٌ بي حد خوش آهيان، خوش ڇو نه ٿيان ها! اڄ آزاد جو ٿيندس. پوءِ ڪلال فضا ۾ گيت ڳائيندس. اونداهي جي هانءَ کي برباد ڪري روشني جي دل کي اجاگر ڪندس. ٻاهران سڪل وڻ، بي جان ڪاٺل پٿيون ۽ سلاخون ۽ ڏيريل ماڻهو منهنجي رهائي جي خوشي ۾ جهومي رهيا هئا.

پٺاڻو سنتري مونکي بي حد مست ۽ مگن ڏسي لڙي آيو دروازي جي شيخن سان منهن ملائي ڪاندي مخاطب ٿيندي چهائين "او جانيڙا ڪر خبر، اڄ تنهنجي ڪوٺي ۾ هي ڪٿان جي غمزده خوشين جا تجلا اچي رهيا آهن." بندري قد جو ڏڌو سٿو پٺاڻو سنتري جديد صلاحيتون رکندڙ، وڏي ڊراماڻي ڪان علاوه منهنجي زانءَ کي خوب نموني پرکي ويو هو. جو ڪڏهن ڪڏهن مونسان احسان همدردي

جو اظهار به ڪندو هو. اختراعي طرح سندس نالو ته ٻيو تجويز ڪيو ويو هو پر سندس مٿي ۾ بي‌ٻولائتا ڳڙا هڻي ڪري ٻڌالي نالي سان سڏبو ۽ سڃاتو ويندو هو. سچائي ۽ انصاف جهڙين بي‌بها صلاحيتن سان مالا مال هئڻ ڪري جيل جي هر ننڍي وڏي عملدار سان اڙٻل ڦريل هوندو هيو. مون سان جڏهن طنز مزاحي ڍنگ اختيار ڪندو هو ته ٽوڪ ڪري چوندو هومانس ته. "ٻاڻ سان جهڙي دوران ٻاڻ کي ڏک هنيا اٿئي ڇا!"

پنهنجو مخصوص انداز اختيار ڪري جيل جي عملدارن کان شڪايت ڪندي چوندو هو ته "يار بس. پنهنجي گهر تي ٻلي ٻڌي شينهن ٿيندا پين هتان آڪڙيو مرڪو اسان تي. حيف اٿو جو اهڙا ناٿين ٻاڻ کي انسانيت جي اڙل ۾ بند ڪيو ويٺو آهيان! جيتوڻيڪ آهي سچي ڪرامت ٻنهي جي. خير اهو ته هن جڳ جو هڪ اصول آهي."

۽ انهن ڇٽي شولڊرن سان لڳل ٽوپي کي مٿي ۾ وجهي روانو ٿي ويندو هو. آءٌ وري ٽنيان چوندو هومانس "انهي بنگالي ڪدو جهڙي ٽوڙهه ۾ ٽوپي وجهي اجايو ويندي ويندي ٽوپي ويچاري کي شرمندو ڪيو ٿو وڃين" ٽهڪڙو مچي ويندو هو. سندس مونسان رويو انتهائي دوستاڻو هيو پين قيدين وٽ ته پهر پهر ڪاٽپوه پيا ملاقاتي ايندا هئا پر مون کي بي‌ڪس ڏسي ڪنهن قسم جي ڪمي محسوس ٿيڻ نه ڏيندو هو. هر قسم جو وقتائتيون سهولتون ميسر ڪري ڏيندو هو. قربانيون ڪچهريون ۽ ڪل ٽوڪ جا رٺونشا ۽ کلڪارا يادگار هئا. مونکان جڏهن اوچتو ئي اوچتو اڪيلائي

۾ پرتيسر هڻي جو سبب پڇيائين. خوشگوار ڍنگ اختيار ڪري ڪيس ٻڌايم "اڄ آءٌ رها ٿيندس، پوءِ کليل فضا ۾ گهمت ڦرائيندس پر مون کي آزاد ٿيندي ڏسي ڏک ته نه ڪندين نه؟" ڪجهه سوچڻ بعد سندس چهري تي بي‌شڪلي مرڪ تري آئي.

"مبارڪ هجيئي مبارڪ" هن خوشي جو اظهار ڪندي چيو. "نه پوءِ مونکي چو نٿو ڇڏيو وڃي اڃا ناٿين. منهنجو دل غمزده آهي بيابان ۾، جهرن جهنگن ۾ گهمت ڦرائڻ لاءِ ماندو آهيان"

هن آئت ڏيندي ٻڌايو "اڄ سڄ لٿي کان پوءِ تنهنجي سزا ڪنجي پوري ٿيندي پوءِ توکي رها ڪيو ويندو."

اسيري جا آخري ٻه پهر صدين جيڏا ڏکيا نظر آيا. آزاد ٿيڻ لاءِ انتهائي آتو هوس. لونءِ لونءِ مان پانت پانت جون ڪارواين ۽ ڪرتوتون نڪرڻ لاءِ ماندئون هيون. سر جي ڳيهي ڳيهي جي چٽل زخمن جون ڪرندون ۽ چلرون اڄ ورهين کان پوءِ وري لهڻ ٻيون هيون.

هڪ هڪ سيڪنڊ ڳڻيندي سڄ لاٿم ۽ بي‌حد آنند محسوس ڪندو جيل سان آزاد ٿي، پوليس سان گڏ سندن گاڏي تي شهر ڇڏي ڳوٺ روانو ٿيس. شهر کان ٢٢ ميل پري ڳوٺ ڦهارين ۽ ڪنورين طرفان ظلمن ۽ اهنجن جي مچائيل سڄ جي منڊ ۾ هو. سهاني شام جي رت جهڙي ڳاڙهي شفق آهستي آهستي موڪلائيندي ڪکهه اونداهي جا آثار نمايان ڪرڻ لڳي. ٻاڻ کي بي‌پايان خوش ۽ سپ محسوس ڪري رهيو هوس ڇو ته

اڄ مونکي آزادي ملي ويئي هئي. هاڻي ڪليل ماحول ۾ ڪيئن ڪانهندس ظلم ۽ ڏاڍ خلاف احتجاج ڪندس پلي ڀيهر جيل اماڻيو وڃي پلي ڀوڪ، چسو ۽ شرير ڪوٺايو وڃان. آءُ ڪنهن کان ڪونه ٿو ڊڄان، موت کان به نه. رات جي خاموش تاريڪي ۾ ڪائنات جي هر شيءِ وانگر اونداهي جي اونهي ڀولار ۾ گم ٿي ويس.

صبح سويري سج ابرڻ کان چند لمحا اڳ گهر کان ٻاهر نڪري چوواڻي تي وڃي بيٺو هوس. ائين معلوم پئي ٿيو ڄڻ اڄ ٿي هن جهان ۾ جنم ورتو اٿم. پر چند مستقل بادون لونءِ لونءِ ۽ ڀوٽي ڀوٽي ۾ سمائجي ويون هيون، انهي ڳالهه جو گوارانپيون ڪن. صبح ٿي چڪو هو. ڪائنات ڪارو برقعو مٿائي اڇو برقعو پاتو هو. پکي پکڻ پنهنجن واهيرن مان اڏري هوا ۾ ٽلڻ ۽ لانون هڻڻ شروع ڪيون هيون. اونداهي ۾ قهر ڪندڙ قهاري غريبن کي لتمار ڪري پنهنجن ننڍڪ ٽن ۾ وڃي آرامي ٿيا هئا. محنت ڪسن کان ڏنار، هاري، مزدور ۽ دستڪار پنهنجي پنهنجي ڪرت لاءِ ساناهن مان وڃي رهيا هئا. چتو مهار ان وقت مينهون چوڙي چارڻ لاءِ جهنگ وڃي رهيو هو. سندس ديد اوچتو مونتي پوڻ سان عجيب خوشزده ازڪت ۾ تبديل ٿي وئي، پڻ تي زور پري ڊوڙندو آيو. ائين اچي مون سان خلوص پرٿي جوش سان پيش ٿيو ڄڻ مان آسمان مان نازل ٿيل فرشتو هوس. ڏکي پاڪر ڪيڻ ڪانپوه چيائين "ڪهڙا حال آهن."

چيم "حال ٺيڪ آهن پر تي وڪون اڳتي آهيان پوئتي نه. توهان پڌايو ڪيئن آهيو."

"يار اڄڪلهه جي طبقاتي نظام ۾ تـو حال پڇين سو به ڏنارن کان."

ڪجهه سوچي تعجب ۾ پئجي ويس ته وقت جو ڦيرو ڪهڙي منزل اختيار ڪري ويو آهي جو هي غريب ڏنار به طبقاتي نظام کان باخبر ٿي ويا آهن!

سندس منهن ڏانهن هڪ نگاهه سان ڏسي تعجب مان پڇيم "اڙي يار تنهنجين مينهن کي ماڪڙ ڪائي ويئي ڇا؟ پنجويهن ليهه ن ڪنن مان ڏهه بارهن ڍور ٿا ڏسجن."

روهاڻڪو منهن ڪري گنڀيرتا ٿي چيائين "وڏيرو چورن ۽ ڌاڙيلن سان ڏاڍيون رهايون ڪري ويو آهي، ڪهن ڪارائي به ٿو ۽ ڪائي به ٿو. هي انهيءَ جي ئي مهرباني آهي. ائين ڏينهن ٿي مينهن پڌجي پا ڦرجي، ڪيو داد فرياد نٿو ٿئي ۽ جي ڪا واپس به ٿئي ٿي ته پيڻ تي وڏيرو پئنڪ به ٿو وٺي ۽ ڏکسارن احسانن جو قرض به ٿو ڪٽائي."

ڪيس دلجاهي ڏيندي چيم "خدا ڪندو هاڻي ائين ڪونه ٿيندو. ڏاڍ ۽ ظلم خلاف احتجاج ڪنداسين. ڪنهن جا غلام ٿي نه رهنداسين. ڪسي ويل حق واپس وٺنداسون. توهان دل نه هارجو ننڍ تمام گهٽي ڪئي اٿو هاڻ سجاڳ ٿيو."

منهنجا اهي الفاظ پڌنديئي هن جي چهري تي قرباني جا آثار ظاهر ٿي آيا.

آءُ تورو اڳتي وڌيس ويجهو ئي ڀوڙهي جاڻن جي اوطاق هئي. پنجاهه سٺ سالن جو ڪنن ڪان ڪجهه ڀوڙو، ڀرڙهو جاڻن ڳوٺ جو وڏي ۾ وڏو سگهڙ ۽ پنهنجي جوڙ جو

چوڻيءَ جو چرچائي هو- ۽ غربت ۾ کين پيل
هئس. اوطاق تي ڪيس اڪيلو ڏسي ڏاڍو-س
لڳي ويس. ڪهاڙي سان ڪ-وڙر جو ڳڻ
ڪهڙي رهيو هو متان وچي سلام ڪيومانس
جواب نئي ڪونه ڏنائين. پڇڻين جو ڪونه ۽
سندس ڏوهه. ۽ ڪهڙو زندگي جو پورون پهر
اکين ۽ ڪنن کان ايهرو سندس سچو ڏيان
۽ ڪمزور نگاهون جوڙيندڙ ڳ-ن ۾ چقدق
وانگر ڪتل هيون.

السلام عليڪم چاچا! ڪراڙپ جلدئي پکين
پنجي ويئي اٿئي" مون زور سان چيو.

سلام جو جواب ڪونه ڏنائين- ٽڪل منهن
مٿي ڪري هڪ تيز نظر مون تي وڌائين-ن
سچاڻائين ڪونه. ڪنڌ هيٺ ڪري ڳڻ ڪي
چليندي چوائين "سڻو ڏاهي وبو آهيانس ۽
اڄا ٿورو ڪوڙرو آهي، لسو ڪندو وانس متان
سچالي ڪمدار ميار ڏئي ته جاڻ ڳڻ نه ۾
ڏن لاهي ڏنو ٿئي."

مون هن ۾ چاڙهو ڪونه ڏ-و. ويجهو
وچي هٿ ملايومانس. پاڪرين پنجي ويا سين
"چٽي وي-و آهين چاچا مبارڪ-ون هجيني
مبارڪون" هن ڪراڙپ جي اٽڪندڙ آواز
سان چيو.

چيم "چاچا خير مبارڪون خير مبارڪون
چا وبو ڪرين."

هن اٺ پڇي ۾ جواب ڏنو "ها سان سان
خوش آهيان مڙئي پهر پيا پورا ٿين "

هن ڪهڻي کان بيٺل سندس ڏهن سالن جي
پٽ کي ساڃاهه تي هڪ وزني ڪار ڏيندي چيو
"ڊچ ڪهران بدلو ڏڌ جو پري آ"

جڏهن ڪندڙ ڪم بابت پڇو مانس ته چيائين "وڏيري
جي ڪمدار ڳڻ ڏاهڻ لاهه ڏنو هو سو وڃي
ڏاهيم" انهن چئي ڪمدار تي پنهنجا سور پٽڻ
لڳو.

ڪنهيرڙا ۾ تڏو شوڪارو پريندي چيائين
"مون مسڪين جو انهي ڪمدار رت مڪائي
ڇڏيو آهي."

چيومانس "ها چاچا اهو ته اصول آهي-
ڏيري اٺ ڪي مچر ڪهڻا" مونکي ڏسي ڏاڍو
خوش ٿيو هو. جيل جا احوال ورتائين ۽ غريبن
سان ٿيندڙ غير واجبي ڪان جذبن سان آگاهه
ڪيائين. آخر ۾ چيائين "اسان مور ڪاٽي ساحول
۾ بي مقصد زندگي بسر ڪئي آهي- اوهان
نوجوان سجاڳي ڪريو ايندڙ نسل جي زندگي
روشن ڪريو."

خوش ٿي سندس دل جهلڻندي چيم "چاچا
اسان خون وهائيندا سين، قربانيون ڏيندا سين،
تحريڪون هلائي ٻنا ولي طبقاتي ويچا ٽوڙيندا سين
غلامي جون زنجيرون ٽوڙيندا سين- هڪ اهڙو
سازگار ماحول پيدا ڪندا سين جنهن ۾ عوام
جي قول ۽ فعل ۾ تضاد نه هوندي- امير ۽
غريب هڪ ئي هوندو، ظاهر ۽ باطن هڪڙو
ئي هوندو- نفرتن ۽ منافقن کان دور هوندو."

منهنجي رهائي جي خبر سڄي ڳـوٺ ۾
ڦهلجي ويئي، رات جو ماڻهن جي انبوهه جي
مون وٽ ڇهل پهل لڳي ويئي هئي. جيڪي
ماڻهو مونکي ڇسو، احمق ۽ شرير چوندا هئا
انهن ۾ منهنجي اسيري بعد سجاڳي جو هڪ
نئون پرچار پنجي ويو هو. ظلم برداشت ڪندڙ
غريب ماڻهن ۾ آزادي جو نعرو گونجڻ لڳو
هيو. خوشين جون ڳهڙيون نزديڪ نظر اچڻ
لڳيون هيون- تحريڪ شروع ڪري ڏنـي

هئي سين. ستلن کي جاڳائڻ خاطر در در پنڪڻ لڳاسين. هڪڙي شام اها به آئي جو ڳوٺ جي وڏيري کي سجاڳ ڪرڻ لاءِ سندس اوطاق تي پهچي وياسين. وڏيرو به پٿر دل ماڻهو هو جهڙي تهڙي سان ملڻ ته حاتم جي قبر تي لت هڻڻ سمجهندو هو. پر وڏڙن جو قول هو ته ”وڻ ڪيرائڻ لاءِ اول سندس پاڙ ڪٽجي“ وڏيرا ظلم جي پاڙ آهن. وڻ قدرت طرفان ڏنل پاڻي ۽ مٽي کائي تلهو ٿيندو آهي پر وڏيرا عوام جو ناحق رت چوسي- وڻ ڇانئو ڏيندا آهن، آسائشون ڏيندا آهن ۽ وڏيرا ستم جي ڏپ ڏيئي غريب ماڻهن کي بيزار ڪندا آهن.

اوطاق تي سندس وڃي پڇاسين، چيائون ”جاگير تي ويل آهي اجهو ٿو اچي“ ٿوري دير بعد پري کان گهوڙي تي چڙهيل بندي نظر آيو. جيئن ٿي گهرن جي نزديڪ پهتو ته ڪمدار سندس گهوڙي جي پاسي وڃي ڪيڙو ٿي بيٺو، سندس پٺن تي لت رکي وڏيرو گهوڙي تان لٿو. ڏزن ڪن نهايا منجهن بعد گهر کان ٻاهر نڪتو، مونکي نظر پوڻ سان نيپولين بوناپارٽ وانگر ٻئي هٿ پوئتي ڪري، ڪنڌ سڌي سان هڻي تيز نظر سان ڏسندي چيائين ”وري ڪهڙي واردات ڪرڻ ڪاڻ آيو آهين!“

حق ۽ نجات وٺڻ واري اها واردات خيالن اکيان فلم جي ريل وانگر ڦري آئي جتي پٺون ۽ پيرن اکهاڙا پار، قاتل ڪپڙن سان مرد ۽ غريب عورتون، هٿن ۾ جهنڊيون کنيو ڊوڙندا پئي ويا، هر طرف بندوقن ۽ رائفلن جون گوليون، توپن ۽ بمن جا ڌڙڪا ۽ آگ آڙاهه هئا. سندن هٿن ۾ به بندوقون ۽ رائفلون هيون جڏهن شهيد ٿي رهيا هئا ته سندن غم ۾ ڌرتي ۽ آسمان، وڻ ٽڻ، جاندار ۽ بي جان سڀ روئي رهيا هئا. هنن جي جسم سان شام جي شفق ۽ صبح جي افق جي ڳاڙهاڻ جهڙو رهيو رت ريلو ڪري وهڻ لڳو هو. سندن زخمي جسم رت سان رنگيل ڪپها ڪپها ٿيندا بمن ۽ توپن جي ڌڌڪن سان مٿي هوا ۾ وڃڻ لڳا، جيڪي هڪ ئي آواز ڏيندا پئي ويا ته اسان موت کان نٿا ڊڄون، آزاد ٿي رهنداسين غلام ٿي نه، هاڻي اسان سدائين لاءِ آزاد آهيون، آزادي جو ملهه ادا ڪيو ٿا وڃون. ٻارن جون مائرون ۽ مردن ۽ عورتن جا وارث شهيدن جا ڪٽيل ڳاڙها ڪپها ميڙڻ مهل ساڳيوئي جملو دهرائي رهيا هئا ته ”سان موت کان نٿا ڊڄون آزاد ٿي رهنداسين، غلام ٿي نه.“

۽ جڏهن آءٌ پيهر اسير ٿي ورس ته مونسان گڏ سوين ٻيا به قيد هئا، پهر پهر کان پوءِ ملاقاتي اچي رهيا هئا.

۽ همراه گهور ننڊ ۾ ستا پيا هئا. هڪڙي همراه، کي ننڊ ۾ خارش ٿي ته ٻي جو مٿو کنهڻ لڳو. ٻي همراه رڙ ڪري چيس ”اڙي يار اهو ڇا ٿو ڪرين منهنجو مٿو ٿو کنهين“ کيس چيائين ته ”اهو تنهنجو مٿو آهي ته منهنجو مٿو ڪاڏي ويو.“
گل حسن افغاري پڙهندڙ ڪلاس نائون ”مورو“

عبيده قاضي

چيريل من ٽٽل آسون

ڪهاڻي

ڪاش! مان اهائي زندگيءَ جي ڊوڙ ۾ هر قدم پٺيان رهڻ واري ڇوڪري هجان ها! ماڻهو مونکي پلي نفسياتي مريض چون، ها! پلي مان ايب نارمل زندگي گذاريان ها...... پر هن عذاب کان ته ڇٽي پوان ها، جيڪو مون کي جلائي پيو....

مان بظاهر ته هڪ بيحد آزاد گهراڻي جي ڇوڪري آهيان. جتي ممي ۽ ڊيڊي جا ڏينهن ۽ راتيون پارٽين ۽ ڪلبن ۾ گذرنديون آهن. جنهن گهر جا آيشي وڏا پار يعني نوجوان پٽ ڪاشف، عاطف ۽ جوان ڌيءَ فضا پڙهائي جي بدران پنهنجي فرينڊز سان گڏ سدائين پڪنڪ، پارٽين ۽ ڪلبن جي سرگرمين ۾ مصروف رهندا آهن. ڪاشي ۽ عافي ته ڇوڪرا آهن، پر هن گهر جي وڏي ڌيءَ فضا تي به پنهنجي بوءِ فرينڊ سان گڏ روزانو ڪلب وڃڻ تي ڪا پابندي ڪونهي ۽ اها ٽڙي گهر ۾ ڄڏهن سڀني کان آخر ۾ مان ڇاوس ته ممي ۽ ڊيڊي صرف منهنجو هڪ خوبصورت نالو "وفا" رکي ڪانپوءِ اڻين پنهنجي ذميداريءَ کان آجا ٿي ويا ڇو مان سندن ته پر آيا جي ڌيءَ هئس. جيڪا مونکي پاليندي هئي.

آهستي آهستي جيئن منهنجي عمر وڌندي وڌي تيئن مان حساس ٿيندي ويس، هر وقت اها سوچ پيچو ڪندي هئي "آخر ممي ۽ ڊيڊي مونکي اڻين ڇو نٿا پيار ڪن، جيئن عام طرح ماءُ پيءُ پنهنجي اولاد کي ڪندا آهن، منهنجي پاڙن ۽ پيڻ جي مون سان اها انڊراسٽينڊنگ ڇو ڪونهي جيڪا هئڻ گهرجي. پاڙن جي ته پي ڳالهه آهي پر فضا ته منهنجي وڏي ڀيڻ هئي ۽ منهنجو نظريو ته اهو آهي ته ڀيڻ ڀاءُ ڪيتري به وڏي هجي پر انهن جي پاڻ ۾ دوستي هئڻ گهرجي، وڏي ڀيڻ، ننڍي ڀيڻ کي هر ڳالهه پيار سان سمجهائيندي آ، زندگي گذارڻ جا اصول سيکاريندي آ، پر فضا مون کي اهي خوبصورت حقيقتون سمجهائڻ جي بجاءِ الٽو جڏهن مان فرسٽ ايئر ۾ پهتس ته مون کي به پاڻ سان گڏ ڪلب هلڻ تي مجبور ڪندي هئي.

منهنجي زندگي اڻين ئي بسند ڪمرن ۾ گذرڻ لڳي جنهنجو منهنجي سوچن ۽ جذبن تي شديد اثر پيو ٿيندو هو. جڏهن ايس اي سائڪالاجي ۾ ڪرڻ لاءِ يونيورسٽي ۾ داخلا ورتم ته اتي منهنجي ملاقات هڪ اهڙي ڇوڪر سان ٿي جيڪو مونکي پنهنجي شخصيت جو آئيڊيل محسوس ٿيو. راحيل قريشي جو تعلق هڪ ننڍي ڳوٺ سان هو. هن پهراڙي جي خاموش زندگيءَ وانگر جلدئي مون تي گهرو اثر ڇڏيو. مان ڪيس پنهنجي سڃي ويران زندگي ۾ هڪ اينڌڙ بهار جي مانند سمجهيو. اسان

ٻڌي هاڻي پاڻ ۾ کلندا مانَدا هئاسون. هو منهنجي گهر به ايندو هو ۽ ڪير به مٿس اعتراض نه ڪندو هو. ڪن به ته ڇو؟

انهن ڏينهن ۾ منهنجي وڏي ڀيڻ فضا جي مڱڻي سندس پسند مطابق ڪلب جي هڪ مستقل ميمبر عرفان سان ٿي وئي. هڪ ڏينهن فضا منهنجي ڪمري ۾ آئي ۽ چيائين ته ممي ٻڌي چيو ته هاڻي وفا جيئن ئي ايم.اي جو امتحان ڏئي ته ان جي سندس شادي ڪرائي ڇڏيون ان سلسلي ۾ اڄ تون تيار ٿي ويهجان جو سيٺ هاشم جي پٽ رفيع لاءِ سندس فيملي توکي ڏسڻ ايندي. ائين چئي فضا ڪمري مان وڃڻ لڳي، پهرين ته فضا جون ڳالهيون ٻڌي منهنجا حواس ئي گم ٿي ويا هئا، پر پوءِ جلد ئي هوش اچي ويو. فضا کي سڏي چيم ته ”فضا جڏهن ته عرفان لاءِ تنهنجي پسند کي ترجيح ڏني وئي ته پوءِ ممي ۽ ڊيڊيءَ کي ڪهڙو حق ٿو پهچي جو خودبخود منهنجي مرضيءَ کانسواءِ منهنجي زندگيءَ جو فيصلو ڪن، جيڪڏهن ائين ئي ڪرڻو هئن ته پوءِ مون کي راحيل سان گڏ گهمڻ تي، ان تي روڪيو ڇو ڪونه هئن، ته مان ان وقت ئي پنهنجا قدم پٺيان ڪري ڇڏيان ها، فضا، مان ائين نه ٿيڻ ڏيندس. مونکي پنهنجي زندگيءَ جو ساٿي چونڊڻ جي شرعي آزادي مليل آهي، اهو منهنجو جائز حق آ، فضا، توکي احساس هئڻ گهرجي ته هر ڇوڪري جڏهن شعور جي حدن ۾ داخل ٿيندي آ ته هن جي ذهن ۾ ڪجهه خيال، ڪجهه احساس هوندا آهن، جن کي مدنظر رکي هن جو ذهن ڪنهن ڇوڪري کي عمر جو ساٿ ڏيڻ لاءِ قبول ڪري وٺندو آ ۽ ان ساٿ ۾ قدم قدم تي ساٿيءَ جي ذهني هم آهنگيءَ جي ضرورت هوندي آ، ان لحاظ کان منهنجو ذهن راحيل کي قبول ڪري چڪو آهي، جيڪڏهن ممي ۽ ڊيڊي مون کي خوش ڏسڻ نٿا چاهين ته ائين سعيو ڪري مون کي راهه جي ميچ ۾ نه آڙائين، جيڪڏهن مارڻو ئي اٿن ته پوءِ پاڻ پنهنجي هٿن سان مون کي گهٽو ڏيئي ماري ڇڏين، مان آف به نه ڪنديس. پر رفيع سان گڏ رهي مان اها ذهني عذاب ۽ پيڙا واري زندگي ڪڏهن به نه گذاري سگهنديس، اها به ڪا زندگيءَ هوندي هر گهڙي مرڻ ۽ جيئڻ. فضا، تون ممي کي منهنجو چيل هڪ هڪ لفظ ٻڌائجان ۽ اهو به چئي ڇڏجئين ته مان راحيل کانسواءِ ٻيو ڪنهن کي به پنهنجي زندگيءَ ۾ داخل ٿيڻ نه ڏينديس. فضا ته منهنجو اهو جواب ٻڌي چپ چاپ ڪمري مان ٻاهر نڪري وئي پر هاڻي مان پنهنجي ڪمري ۾ ويٺي، ڏک جي مهاساگر ۾ لڙهندي سوچيان پئي ته ڪاش! مان اهائي ننڍپڻ واري ڊنل، هيسيل ڇوڪري هجان ها، جنهن ڪڏهن به ممي ۽ ڊيڊي جي حڪم، ڪنهن قدم تي احتجاج نه ڪيو. اڄ ممي ڊيڊي منهنجو اهو فيصلو ٻڌي خبر ناهي ڇا سوچيندا، ان کان ته بهتر هئو ته مان اهائي ايب نارمل زندگي گذارڻ جي عادي هجان ها، جيئن اڄ ممي، ڊيڊي جي ان فيصلي تي به خاموشيءَ سان رفيع جي ناگوار رفاقت ۾ ڏکي سکي زندگي گذاري ڇڏيان ها، پر ڪنهن کي خبر آ ته اها زندگي ڪيتري عرصي تي مبني هوندي، خبر

ڏسو صفحو ٢٨

محمد عثمان ڏيپلائي

ڀيلائين وٽ

سانگهڙ ناول مان ورتل

سنڌ جو ساهه، درياهه شاهه يعني سنڌو درياهه دنيا جي ٻين دريائن وانگر جڏهن پنهنجي آخري آرامگاهه سنڌ ۾ پهچي ٿو تڏهن خوب ڀالوڙون ڪري ٿو ۽ اڪثر زمين ڪان مٿي ٿو وهي. سندس اهي ڀالوڙون هڪ طرف ته ڪڇي جي زرخيز زمين آباد ٿيون ڪن ته ٻئي طرف بندن اندر نهايت زبردست ٻيلا تيار ٿيون ڪن. انهن ٻيلن ۾ طرحين طرحين جا وڻ ۽ گاهه ٿين ٿا، جنهنڪري جيئن اهي مالدار ماڻهن جي آسائشگاهه آهن تيئن چورن ڌاڙيلن ۽ مظلومن جي پناهه گاهه به آهن، ڇاڪاڻ ته هن ۾ ڪي ڪي هنڌ اهڙا هوندا آهن جو ڏينهن ڏٺي جو به اک نه ڏسي گوڏي ڪي، ۽ وري اهڙن اونداهن حي وچ ۾ ڪٿي ڪٿي ته نهايت ننڍڙا ۽ بهاري ڀريل شاداب ٽڪرا به هوندا آهن، البت انهن ٻيلن جا اڪثر پيچرا اهڙا ته اڻانگا هوندا آهن جو اڻواقف هيڪر انهن ۾ ڦاٿو ته يا ته نڪري نه سگهندو ۽ اتي ئي ٻيلي ۾ رهندڙ ڪنهن شينهن چيتي سوئر، بگهڙ، ارڙ بلا جو بک ٿي ويندو يا ڪنهن ڍنڍ ۾ ڪپجي ڪنهن واڪوءَ جي ور چڙهي ويندو يا ته سو وکن جو پنڌ ڏهن ميلن ۾ بدلجي ويندو، يا وري ڪنهن سپاجهي پاڳئي جو وڃي مهمان ٿيندو.

اهڙي ئي ڪنهن اونداهي علائقي جي عين وچ ۾ هڪ شاداب ٽڪرڙي ۾ ٿهيل لانديءَ ۾ هڪ تنومند، قدآور، پهلوان جوان سندس شهپرن کي وٽ ڏيئي رهيو هو ته هڪ سائيءَ سلام ڪري چيس: ”سردار، ٻيلي جي ٻاهرين طرف هڪ نوجوان فريادي بيٺو آهي ۽ عرض ڪرڻ جو اميدوار آهي!“

”رنڊو آهي يا بهادر؟“

”سندس مهانڊي ۾ روڄ جو ته ڪو آثار ڪونهي، الٽو اکين ۾ چڻ ته باهه پئي ٻري.“

”تڏهين بيشڪ اچي، پلي ڪري اچي، هي آستانو اهڙن شيرن لاءِ سدائين کليل آهي جن جي اکين مان چڻنگون نڪرنديون آهن باقي روئندڙن لاءِ شهرن جا سيٺيون ۽ ڳوٺن جا وڏيرا ڪافي آهن!“

اڌ ڪلاڪ بعد عرضدار حاضر ٿيو، سردار تيز نظرن سان سندس جائزو ورتو، پنج منٽ نهارڻ بعد پڇيائين ”ابا، ڪٿي ويٺو آهين؟“

”ڪٿي به ڪونه!“ جوان گنڀيرتا سان جواب ڏنو.

”ڪو ته ماڳتاڻو نڪ ڏو هوندءِ؟“

”مائٽ جنهن ڳوٺ ۾ رهندا هئا سو هاڻي ”چامن وساڻ“ بدران ”سيٺ حاجي محمدعارب“ جي اوطاق سڏبو آهي.“

”هون، تون حاجي صاحب جو هاري آهين؟“

”آهيان نه پر هئس“

"چو يلا، هاريپ چو ڇڏيئه؟"

"جيڪا هاريپ ڪنهن نووربيءَ ۽ سندس ٻچڙيءَ کي به بچائي نه سگهي، اها ڪرڻ جو آخر ضرور ڪهڙو؟"

"ها، اسان سمجهيو، پوءِ حاجي صاحب کان ڪٺڪ جي ونڊي وٺي ڏيڻ لاءِ آيو آهيس؟"

"ونڊي وٺڻ لاءِ نه پر ان کي جلائڻ لاءِ مدد گهرڻ آيو آهيان."

"شهرن ۾ شايد تازو اهو رڪارڊ پڌو هوندو ته:

"جس کيت سے دهقان کو ميسر نه هو روزي
اس کيت کے هر خوشه گندم کو جلادو"

سردار ٽهڪ ڏيئي چيو.

"رڪارڊ پڪات ته مون ڪونه پڌو آهي باقي آءٌ انهي کان به اڳتي وڃڻ جو ارادو ڪري آيو آهيان."

"اهو ڪهڙو؟" سردار وري به ٽهڪ ڏيئي چيو "سڄو ملڪ جلائيندين ڇا؟"

"سڄي ملڪ سان منهنجو واسطو ڪونهي" جوان ڪجهه جوش مان چيو "آئون ته فقط انهي حاجيءَ کي ڏاڙهيءَ مان جهلي منهنجي ننڍڙي زال ۽ بيڪس ٻچڙيءَ جي قبرن تي وٺي ذبح ڪرڻ چاهيان ٿو، جو انهن جي خون جو جوابدار آهي!"

"ٺيڪ آهي" سردار ٽهڪ ڏيئي چيو "ڪانگن جي ڪٽنب مان شايد ڪوبه بچيو آهي جو لولو حج ويندو." گنڀيرتا سان سردار چيو "پر نوجوان، حاجي صاحب پاڻ زميندار نه بڻيو آهي، هن کي انگريز سرڪار ئي ايڏو زميندار بنايو آهي، هن سندس بچاءَ خاطر جيڪي پوليس ۽ ملٽريءَ جا ۽ لائنجي پيه ڪهڙا ڪوٽ ڪڙا ڪري ڇڏيا آهن، سي تو کي ڏسڻ ۾ ئي ڪونه ٿا اچن"

"اچن ٿا، تڏهن ته اوهان وٽ آيو آهيان"

"اسين تنهنجي سرحد ڪريون ٿا، پر تو جو ننگر شهر نڪي هڪ ڏينهن ۾ ٺهيو هو، نڪي هڪ ڏينهن ۾ ڦٽو هو، هيڏي اڄ دنيا تي راج ڪندڙ فيل مست انگريز جا پير هٽائڻ ڪين ڪو چپٽي وڄائڻ جو ڪم ته ڪونهي."

"آءٌ به چپٽي وڄائڻ ڪونه آيو آهيان پر سڄي حياتي ڏيڻ آيو هيان. پٺاڻ کي گهوٽ چيو آهي ته "حي قيام مڙن، ته ڪر اوڏا سپرين" سو آءُون به سڄي عمر ته ڇا پر انهي جدوجهد ۾ بيڪڏهن مٽس ته به مولانا احمد ملاح وانگر ائين چوندو ويندس ته:

قبر منهنجيءَ تي ڪاندي، ڪيج هي
نقش ڪارڻ رب،
تہ سهسين شڪر صاحب جا، پنو دم
پرت سندن سان!

سردار صاحب! جڏهن منهنجي ڦٽڪندڙ نووربيءَ ۽ اڻ ڏٺل ابهم جو تصور ٿو اکين اڳيان اچي ته ڪلهجو سنهن ۾ ٿو اچي پر مون کان رنن وانگر لڙڪ لوڙهيا نه ٿيندا، بلڪه آءٌ مڙس وانگر بدلو وٺندس ۽ ڪڙائي وڃائي وٺندس چاهي مونکي ڪيترائي ورهيه چونه لڳي وڃن!"

"ڏيو سڻو، بلڪل صحيح رستو رٿيو اٿئي مگر تو ڪڏهن اها ڳالهه به پڙهي آهي ته ڪنهن زماني ۾ ڪوهه ڪاف جبلن منجهه ڪنهن شخش هڪ اهڙو ته ترادو بهشت به ٺهرايو هو، جنهن ۾ حورون رهنديون هيون؟"

"شداد ڪار جو ايرم وارو بهشت ته-

مون به پڙو آهي، پر ڪوهقاف جو اوهان ڪان ٿو پڇان."

"نه دل لائي ٻڌ: تنهنجي ڪم جهڙو داستان آهي. انهي شخص جا چارئي ڪنهن دلفريب جوان کي ڪنهن طرح اتي وٺي اچي ڪنهن حور جو ديدار ڪرائيندا هئا ۽ پوءِ پنگ کي جام ڪوثر بنائي ڪيس پياري انهي حور کان وڇوڙيندا هئا ۽ چوندا هئا ته هاڻي تڏهن ملندءِ جڏهين هيترا ۽ هيترا امتحان ڏيئي ايندين- سو توکي به تنهنجي مقصد جي محبوبه سان ملڻ لاءِ ڪافي امتحان ڏيڻا پوندا، جن مان پهريون ملڪڙو انعام آهي جيل ۽ آخري امتحان آهي ڦاسي. تون ڪيرو جوان آهين، امتحان ڏيئي سگهندين؟"

"امتحان ڏيڻ لاءِ ته آئون آهيان، پر هتي ڪا وسرام ڪرڻ لاءِ تڏي ڇانو اچي لڌي اٿم ڇا؟ جڏهن انصاف جي مالڪ، ضلع جي حاڪم، ڪليڪٽر صاحب جي روبرو ٿي حاجي صاحب مون کي بيگناه ڪاره سون ڏنيون ۽ چماٽ هڻي ڪڍي تڏهن انهن تڏين ڇانون وارن وڏن مون کي ڪو انصاف پلئه پوندو ڪيئن؟ بس، اڄ ته اهوئي سمجهي هتي آئو آهيان ته "ڪانءِ جن کري، مان انئون لڳي تن سين!"

"نه بيدڙڪ هتي آباد ٿي، "هيءَ تنن جو ڏيهه، ور ور ڏيو وڃن جي" هتي توکي سهڻي شاهه لطيف جا بيت جهونگارڻا به آهن بلڪه متن عمل به ڪري ڏيکارڻو آهي- نوجوان تون ياد رکج ته جڏهين بـه ڪنهن ڦسيءَ طبيعت واري انسان تي ڪو ظالم ظلم جو حملو ٿيندو آهي ته سندس سمورو رت ڦري پاڻي ٿي پوندو آهي ۽ پوءِ اهو لڙڪن، پگهر ۽ پيشاب رستي پيو نڪرندو آهي پر جڏهن ڪنهن دلير طبيعت واري انسان تي اهڙو وار ٿيندو آهي تڏهن هن جو پاڻي به ڦري رت ٿي پوندو آهي ۽ هو تيستائين سک سان نه سمهندو آهي جيستائين يا ته پنهنجو رت ڪيرائي يا ظالم جو هاري. مرد سچي زندگيءَ ۾ هڪ دفعه مرندو آهي ۽ بزدل کي ڏينهن ۾ ڏهه دفعا ذبح ٿيڻو پوندو آهي. حضرت سلطان ٽيپو شهيد رحمته الله عليه جو قول آهي ته: "هڪڙي ڏينهن جي شينهن جي زندگي سؤ سالن جي گدڙ جي زندگيءَ کان هزار دفعا بهتر آهي."

هيءُ اسان جا پيلا اهڙن ئي شينهن جي آماجگاه آهن، هتي جيڪو اچي ـ سو پيلائي شينهن بنجي اچي، جيڪو جيئي ته به شينهن بنجي جيئي ۽ جي مري ته به شينهن وانگر مري. هتي ڪيس نڪو پگهار ملندو، نڪا وردي ڪيس بلڪل شينهن وانگر پنهنجي قوت پاڻ ئي هٿ ڪرڻو آهي ۽ پنهنجو نڪالو پاڻ ڳاهڻو آهي، پڇڻ کي گڏجڻ جي رهبري جي بيشڪ ضرورت آهي پر اسين پنجولن کي ڪڏهن به برداشت نه ڪندا آهيون.

۽ هان، اهو به ياد رکج، اسين جيئڻ پنهنجو ظالم برداشت ڪرڻ لاءِ تيار نه آهيون تيئن پاڻ به ظالم جا حامي نه آهيون. اسين ڪڏهن به ناحق نه ڪندا آهيون، اسين ڪڏهين به لڄن ۽ هيڻن تي هٿ نه کڻندا آهيون ۽ پيو نه ڏهيو پر جڏهن اسان کي ڪٿي به قانوني رستي، سان انصاف ملڻ جي ڪا صورت ڏسڻ

ڏسو صفحو ٢٨

لياقت رضوي   غزل

*

رات جي هانءُ ۾
سج جو پالو لڳي
روشنيءَ کي ڀاربو
سج نئون اڀاربو
سونهن جي ساھ سان
هانءُ پنهنجو ٺاربو
پيار جو هر پل دوست
ساھ ۾ سمائبو
زندگيءَ جي راھ ۾
موتيا ٽڙندا سوين
رائيفلن تي رائفلون
ڏوڙبيون مروڙبيون
سچ جي اک سان
جاڳ ۾ جاڳ سان
سونهن کي پرکبو
چاھ کي هٿ ڪبو
رات جي هانءُ ۾
سج جو پالو لڳي.

شوڪت علي ڏاهچ   غزل

*

منهنجي نالي ڪر،
جيون جي ڪا پل.
ڳايان ويٺو سان،
گهايل گيت غزل.
ڪنهن پل ڏاڍ چڙي،
مون سان مرڪ مل.

ميران   حق بخشاڻي

*

قافلو هلندو رهيو
ڏٿي جي لاٽ اجهامي ويئي
تنهنجي تصوير اکين اڳيان
جسم جلي رهيو هو
چمن موٽ ۾ چمن تي ڪهريو
جسم ۾ سٿا چپي رهيا هئا
جڏهن تہ آوي ۾ رجهي رهي هيس
جڏهن هوش ۾ آيس
پاڻ کي بستري تي ستل ڏٺم
۽ منهنجي ڪڇ ۾
قرآن خاموش پيو هو.

مشتاق احمداڻي   غزل

*

جڳ جا جنهن دم ديپ اجهاڻا،
تنهن دم تو ڏي گيت اڏاڻا.
محبن ڏاران درد اندر جو،
چاڻن چا هي ويچ اياڻا.
جن کي جيئڙو ساري ٿو سي،
ساجن ڪانہ ساھ سماڻا.
رات ساري سپني ۾ هئا،
سهڻا تنهنجا وار وچاڻا.
هو بہ هينئر هوندو ننڊ ۾،
جاڳن جنهن لاءِ نيڻ نماڻا.
مرڪي ٿو ’ مشتاق ‘ گذاري
دل ۾ ڪيڏا درد سماڻا

رجب علي لغاري — غزل

*

جهونا اڄ ڪو ڇنگڙو ڇـور،
جهونا اڄ ڪو ڇنگڙو ڇـور-
تون پيءُ ڏڪوئل مان پيءُ ڏڪوئل،
دردن جـو ٻـــر آهـو دور-
ڇنگ تنهنجي ۾ چاهت آهي،
الـستي هـن ۾ راحت آهـي-
اڳ اهڙو ســاز ٻڌم نــہ مور،
جي تون ڪندين پنهنجي ننڊ جو وارو-
گهر پنهنجو ٿي ويندو اندارو،
پوءِ نــہ لڳندو پنهنجـو زور-
تون نہ گهبراءِ بس رات وڃي،
ظـلم جي هـر ساعت وڃــي
ٻڌ صبح پکــين آ لاتو شور-

عجيب پيرزادو — آزاد نظم

*

منهنجي چپن جو ڇهاءُ
تنهنجي ڳول ڇهري ٿي
جڏهن ڦهلجڻ لڳو
نڏهن....
ڄڻ ڪنهن بجليءَ جي
ڪرنٽ جيان
اسانجا جسم لرزي اٿيا هئا
۽ تڏهن تو چيو هو
تنهنجي ان ڪچهل سان
هن سماج جو
پراڻو ڍانچو
۽ ريتن جون سرحدون
اورانگهي نہ وڃون
۽ پوءِ، تنهنجي ۽ منهنجي
ڳچين جا زنجير ٽٽي پيا
۽ چؤ طرف ٺهڪ ڦهلجي ويا.

جان خاصخيلي — آزاد نظم

*

جڏهن ڪوئي پاڪ
آڌي سناٽي ۾ چرڪي اٿي ٿو
اها آهہ پاڪار ڏاڍي ڏکي آ
انهي ڪمهہ جي تيز ڌارا تکي آ
هوا منجهہ گونجي، تکي تيز ٽهندي
ستن آسمانن کي چيري ڦاڙي
خدائي دربار ڌوڏي ڇڏيندي
اها آهہ پاڪار ڏاڍي ڏکي آ!
انهي ڪيهہ جي تيز ڌارا تکي آ !

راشد موراڻي — وائي

*

واپس دل نہ وري، عشق ڪري
سور پرايم سرتيون!
تيئن تيئن جوش وڌيو وڃي، جيئن جيئن رات ڍري
عشق ڪري....
لالچ ۾ خوش اوڪ آ، پنهنجو پنڌ پري
عشق ڪري....
سڌڙين جي تہ سريو وڃي، سڄڻ جي نہ سري
عشق ڪري....
راشد! چئن ڦٽائيو، ذاتي ذوق ذري
عشق ڪري....

سوچيان ٿي....

ثرياسوز ڏيپلائي
سنڌ جي ڀهرين ڪالم نگار

سوچ، سڀ ڪنهن جي پنهنجي آهي ۽ هر فرد کي اهو حق حاصل آهي ته هو ڪنهن به معاملي ۾ پنهنجي ذاتي سوچ رکي پر افسوس جو اها آزادي ڪنهن کي به حاصل ناهي ته هو پنهنجي ڪنهن تعميري سوچ تي عمل به ڪري سگهي، ها، البته تخريبي سوچ رکندڙ افراد ان ڳالهه جي آزادي نه هوندي به پنهنجي هر سوچ تي نهايت آزاديءَ سان عمل ڪن پيا. ائين محسوس ٿيندو آهي ڄڻ هي ئي آهي افراد آهن جن کي ”ذاتي سوچ رکڻ جو حق“ حاصل آهي ۽ عمل جو به! پين کي ڇڏيو پنهنجي ڳالهه ٿا ڪريون، ڪيترن ڏينهن بلڪ مهينن کان دماغ ۾ مختلف سوچون اينديون رهيون آهن پر الائجي ڇو لکڻ نه پهچي سگهيو، حالانڪ انسان کي سوچڻ جي آزادي به آهي ۽ عمل ڪري لکڻ جي به، پر الائجي ڇو لکڻ نه پهتو، ڏاڍو غور ڪيوسين ته آخر ائين ڇو آهي؟

هڪ دفعو ادا ظفرحسن پڇيو ”ادي، ڏيپلائي صاحب ايڏا ڪتاب لکيا ۽ ڇپرايا پر توهان اها صلاحيت هوندي به لکو به گهٽ ٿا ۽ ڪتاب ته ڇپرايو ئي ڪونه اٿو، سو ڇو؟

اڃا ڀاءُ ظفرحسن کي مڙيئي جهڙو تهڙو جواب ڏيئي آجي مس ٿيس ته گويا ساڳي سوال جو اصل سلسلو شروع ٿي ويو.... ايستائين به صبر ۾ رهيس، ڇهو بابا سان گڏ منهنجو ذڪر ته اچي ٿو! اهو به شڪر! نه سلسلو اڃا اتي پهتو جو هڪ ڀيرو ادي زرينه بلوچ ۽ منهنجي شيخ اسماعيل سان گڏجاڻي ٿي. هن ادي ته اصل ائين چيو ته ڏيپلائي صاحب جي ذات ته ڪنهن اولاد کي ملي ئي ناهي، مائي ثريا ۾ ڪجهه ڪڻ هئا پر هاڻ ڏسون ٿا ته ڇاڙهو ڪونهي! ادي زرينه بلوچ مرڪي چيو ته ڇاڙهو ته آهي پر ثريا سستي پئي ڪري! ادا ۽ ادي ته ڪلي ڪٿي مات ڪئي پر سچ پڇو ته آن ڏينهن کان پوءِ آءٌ ذادي سوچ ۾ آهيان، ڇا واقعي مان سست آهيان؟ ڀلا ڇو آخر ڪتاب ڇپرائي نه سگهي آهيان؟ جڏهن ته ان معاملي ۾ انتهائي جذباتي آهيان ۽ ڪوشش به ڪئي اٿم پوءِ آخر ڇو؟

انهن سوالن جو جواب صرف هي آهي ته بابا مرد هو! ۽ ان سان گڏ پرهيس جو مالڪ پڻ! ۽ مان هڪ عورت آهيان جنهن کي گهر، ٻارن کي پڻ سنڀالڻو آهي، ٻارن کي صحيح تربيت ڏيڻي آهي، نه فقط پنهنجا ٻار پر آهي ٻار به، جن کي اسڪول ۾ پڙهايان ٿي، انهن تي به ڌيان ۽ توجهه ڏيڻي آهي ۽ يقيناً منهنجي توجه ۽ ڌيان سان انهن جي زندگي تي، مستقبل تي ڏسو صفحو ٢٩

ظفر حسن

پنهنجي ئي ديس ۾ پنهنجي ٻولي!

منهنجي هڪ دوست ڏاڍي دلچسپ ڳالهه ٻڌائي پر ڳالهه ٻڌائڻ کان پهرين ان جو پس منظر ٻڌندا.

آئون هڪ هنڌ ويٺو هوس ۽ اهو چئي رهيو هوس ته اسان کي هر هنڌ سنڌيءَ ۾ ڳالهائڻ کپي بلڪل ائين جيئن ۱۹۴۷ع کان پهرين انگريزن جي دور ۾ سڄي سنڌ ۾ هر هنڌ سنڌي هلندي هئي. پر ورهاڱي کانپوءِ اوڀر هندستان مان لڏپلاڻ جي ڪري آيل ماڻهن جي گهڻو ڪري ٻولي اردو هئي ۽ ٿيڻ ته ائين کپندو هو جو انهن کي سنڌي سکڻ کپندي. هئي جيئن سماجي ۽ سياسي ۽ هڪ طرح سان اخلاقي فرض به آهي ته جنهن هنڌ وڃجي اتي جي ٻولي ڳالهائجي پر ٿيو وري ان جي ابتڙ، يعني انهن جي سنڌي ٻولي ڳالهائڻ جي ابتڙ اسين پنهنجي ٻولي ڇڏي اردو ڳالهائڻ لڳي وياسون ۽ اهڙي طرح گهٽ ۾ گهٽ سنڌ جي شهرن جي عوامي ٻولي (Public Language) اردو ٻڻجي ويئي. انهيءَ ڳالهه جو ڇيد ڪيو وڃي ته ڏوهه اسان سنڌين جو ئي نڪرندو ڇو ته اسان انهن سان سنڌي ۾ ڳالهايوئي ڪونه ته پوءِ هو سنڌي ڪٿان سکندا، جي اسين به اهو چئون ها ته اسان کي اردو اچي ئي ڪانه، جيڪا حقيقت به هئي ته پوءِ هو ڪوشش وٺي اسان سان سنڌيءَ ۾ ڳالهائين ها جيئن انهن اسان کي چيو ته کين سنڌي اچي ئي ڪانه ته پوءِ اسان ڪوشش وٺي پهرين ڀڳل ٽٽل ۽ پوءِ نيٺ باقاعدي اردو ٻولي ڳالهائڻ سکي وياسون. هينئر به اسين جيڪڏهن هر هنڌ سنڌي ٻوليءَ ۾ ڳالهايون ته هو به پهرين هڪ ٻه لفظ ۽ پوءِ ڀڳل ٽٽل ۽ نيٺ سنڌي ٻولي سکي ويندا پر پهرين اسين سنڌي ٻولي ساڻن ڳالهايون ته سهي.

اهو هو سڄو پس منظر جو آئون ٻن ٽن دوستن جي اڳيان بيان ڪري رهيو هوس. پر هڪ دوست مون سان متفق نه ٿيو ۽ کلڻ لڳو ۽ چوڻ لڳو ”ڪهڙيون عجيب ڳالهيون ٿو ڪرين“ ائين چئي هن هڪ دلچسپ ڳالهه ٻڌائي جيڪا آئون هيٺ بيان ڪريان ٿو هن چيو

هڪ ڏينهن اسين ٽي چار دوست ڪراچيءَ ۾ هوٽل فاروق ۾ ماني کائڻ وياسون. انهن دوستن ۾ هڪ تو جهڙو سنڌيءَ جو عاشق به هو جيڪو هر هنڌ سنڌيءَ ۾ ڳالهائيندو هو ۽ اسان کي به لاچار ڪندو هو ته سنڌي ۾ ڳالهايو. خير جيئن هوٽل ۾ وياسون ته بيرو آيو ۽ اسان جي سنڌيءَ جي عاشق دوست سنڌيءَ ۾ پڇيو ته ”مانيءَ ۾ ڇا ڇا آهي.“ الائي بيرو ايتري سنڌي سمجهي ويو ياڪا من سينس هلائيندي سمجهيو ته مانيءَ جوئي پڇندو هوندو سو بيري کيس مختلف طعامن جي

سڄي فهرست پڙهائي. سڄي لسٽ پڙهي مون واري دوست سنڌيءَ ۾ پڇيس "پلا ميها گوشت آهي" بيرو اهو پڙهي ڇڪرائجي ويو ۽ اردوءَ ۾ چيو "صاحب هي ميها چائيندو آهي" پوءِ مون واري دوست ڏاڍو سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي پر بيرو نه سمجهيو ۽ پوءِ اسان کي کلي کلي پيٽ ۾ سور پئجي ويو ڇو ته اسان به ضد تي هئاسون ته هو سنڌيءَ ۾ نه سمجهائي سگهيو ته اسان به ميهن جو اردو نالو نه وٺنداسون.

جڏهن منهنجي دوست اها سڄي ڳالهه پڙهائي پوري ڪئي ته مون چيومانس ته "وهان اصل ۾ پنهنجي ان سنڌيءَ جي عاشق دوست تي نه کليا پر اهو اوهان پاڻ تي کليا هئا ڇو ته جڏهن ڪنهن قوم جا ماڻهو ذهني طرح ڊي جنريٽ (Degenerate) (برباد) ٿيندا آهن ته اهي لاشعوري طرح پاڻ تي ائين کلندا آهن جيئن اوهان کليا هئا".

"اهو وري ڪيئن؟" منهنجو دوست اوچتو ڪاوڙ ۾ ڪنهير ٿي پڇيو.

"جيڪڏهن اوهان جي پنهنجي صوبي ۾ اوهان جي ٻولي سمجهي نٿي وڃي ته پوءِ اوهان کي کلڻ نه پر روئڻ گهرجي ها. اها هڪ تاريخ جي هڪ وڏي ٽرئجيڊي آهي ته سنڌ ۾ سنڌي ٻولي ٿي ماڻهو نٿا سمجهن"

منهنجو دوست اتي ٿورو گهٻرائجي ويو ۽ هن اتي ويٺلن جي چهرن ڏانهن ائين ڏٺو ڄڻ انهن کان پڇندو هجي ته هو صحيح هو يا آئون صحيح هوس پر ڪيس ٻين دوستن وٽان موٽ نه ملي ۽ هن ڪجهه سوچي ڄڻ آخري واري ڪيو.

"ته پوءِ پلا ميها کائڻا هجن ۽ ڪير نه سمجهي ته پوءِ ڇا ڪجي" هن ٽوڪ سان پر نهايت پيارائي انداز ۾ چيو.

"سائين انهيءَ ڳالهه جو جواب آئون اوهان کي هينئن ٿو ڏيان ته اهو شايد ڀرين سنڌي هو جنهن بيري جي ڪن تي (ميها) جا لفظ وڌا هئا پر جي ميهن کائڻ وارو هر سنڌي شوقين جيڪڏهين ائين بيري کان ميها پڇندو اچي ها ته بيرو پاڻ ڪنهن کان سمجهڻ جي ڪوشش ڪري ها ته اهي پلا ميها ڇا آهن جو گراهڪ ٿا پڇن پر ڇاڪاڻ جو هن سنڌي کان ڀرين ڪنهن به ميها ڇٽي ميها نه طلبيا هوندا ان ڪري ظاهر آهي ته بيرو ميها ڪٿان سمجهندو.

مون کيس ايترو چيو ته جي آئون هجان ها ته ٻي پيري پاڻ سان هڪڙو ميهو کڻي ساڳي هوٽل ۾ وڃان ها ۽ ساڳي ٽيبل تي ويهي بيري کي کيسي مان ميهو ڪڍي ڏيکاري چوان ها "بيرا هي اٿئي ميهو، ان جو ٻوڙ اٿئي؟" ۽ ٿئين پيري وڃڻ سان رڳو ميهي جو ٻوڙ چوڻ سان گهرائي وٺان ها.

يا بيري سان گڏجي هوٽل جي بورچيخاني ۾ وڃان ها ۽ کيس ميها ڏيکاريان ها، يا ميهن جي بدران ٻيو ڪو ٻوڙ گهرايان ها پر هر پيري هر سنڌي هر ان هوٽل تي جتي هو ماني کائڻ وڃي ٿو گذريل پنجٽيهن سالن ۾ سنڌيءَ ۾ ڳالهائي ها ته ميها هر ماڻهو کي سمجهه ۾ اچي وڃي ها. هينئر به سنڌي پنج اٺ سال رڳو سنڌي ڳالهائين ته ۱۹۴۷ کان ڀرين وارو دور واپس اچي وڃي.

مٿين ڳالهه جي پس منظر ۾ هڪ ٻي ڳالهه

ياد آئي. آئون جڏهين به ڪراچيءَ ويندو آهيان ته ڪار ۾ پيٽرول گهڻو ڪري هڪ خاص پيٽرول پمپ وٽان ڀرائيندو آهيان ڇو ته عام تاثر آهي ته پيٽرول پمپ وارن جا ميٽر هٿچراند ڪيل آهن يا پيٽرول ۾ ملاوٽ هوندي آهي ان ڪري ڪنهن دوست جي چوڻ تي قائداعظم جي مزار جي سامهون جيڪو پيٽرول پمپ آهي اتان پيٽرول ڀرائيندو آهيان جو چون ٿا اهو برماشيل ڪمپني وارن جو پنهنجو ڪوليل پيٽرول پمپ آهي.

آئون جڏهن به ان پيٽرول پمپ تي ويندو آهيان ته اتي پٺاڻ ورڪرن کي سنڌيءَ ۾ ئي پيٽرول ڀرڻ لاءِ چوندو آهيان. هونئن به آئون ڪراچيءَ ۾ به سنڌيءَ ۾ ئي ڳالهائيندو آهيان- ٻي ڳالهه، ته پيٽرول پمپ وارن سان ڪا سنڌيءَ ۾ ڪچهري ڪرڻي نه ڪانهي جو هو ٻڌن، سمجهن ئي نه بس اهي ٻه چار لفظ ئي ڳالهائڻا هوندا آهن ۽ جملو به پورو ڳالهائڻو نه هوندو آهي. ان ڪري سنڌي نه سمجهندڙن کي سنڌيءَ جا ٻه ٽي لفظ سمجهڻ ۾ ڏکيائي نه لڳندي آهي. منهنجي خيال ۾ هونئن به ڪنهن ٻوليءَ سکڻ جا پنج اسٽيج آهن.. پهريون درجو ته اهو آهي جڏهن ماڻهو ٻي ٻولي ڳالهائي ته ٻنهن نه سگهندو آهي پر ٻڌڻ سان اهو سمجهي سگهندو آهي ته فلاڻي ٻولي ڳالهائي پئي وڃي پوءِ هو پلي هڪ به لفظ نه سمجهي. ٻئي درجي تي هو ڪجهه ڪجهه لفظ سمجهڻ لڳندو آهي پر وري ڳالهائي اڃا هڪ به لفظ نه سگهندو آهي. ٽئين درجي تي هو ٻولي بلڪل سمجهڻ لڳندو آهي پر ڳالهائي اڃا به هڪ لفظ نه (يا شايد ٻه ٽي لفظ) سگهند آهي. چوٿين درجي تي هو ٽٽل ڦٽل (ٻولي بنا مڪمل جملي جي) يعني ٽلا لفظ ڳالهائي سگهندو آهي ۽ پنجين درجي تي هو ٻولي چڱي طرح ڳالهائڻ لڳي ويندو آهي.

منهنجو خيال آهي تہ پهريون درجو ته گهٽ ۾ گهٽ سنڌ ۾ اڃي چڪو آهي (شايد ١٤ آگسٽ واري ڏينهن کان وٺي) جو اوهان سنڌيءَ ۾ ڳالهايو ته ٻڌندڙ اهو ته سمجهندو ته اها سنڌيءَ ٻولي آهي. ٻيو درجو به گهڻو ٿڌو سنڌ ۾ اچي چڪو آهي سواءِ ڪراچيءَ جي ۽ ٿورو گهڻو حيدرآباد ۾ به، اوهان ڪنهن سان به سنڌيءَ ۾ ڳالهائيندا، دڪاندار سان، رڪشا واري سان، آفيسن ۾ تہ هو سنڌي سمجهي ته ويندو پر ڳالهائي نه سگهندو. ٻن ٽن لفظن کان سواءِ. هي ٻيو درجو جيڪو مون ٻڌايو البت ڪراچي ۾ گهڻو ڪري ۽ حيدرآباد ۾ به ٿورو گهڻو اڃا اچي نه سگهيو آهي. پاڪستان ڪانپوءِ ٣٥ سال گذرڻ کان پوءِ به اوهان کي اهڙا ماڻهو ملندا جي سنڌي ۾ اوهان کي ڳالهائيندو ٻڌي اهو چوندا "اسان سنڌي نٿا سمجهون" پر اهو انهن جو ڏوهه نه آهي ڇو ته انهن سان سنڌي ڳالهائي ئي ڪانه ويئي آهي. جيڪڏهن انهن سان بہ شروع کان ئي سنڌي ڳالهائي وڃي ها ته هو هيستائين نہ رڳو سنڌي سمجهڻ لڳن ها پر ڳالهائڻ لڳن ها. آخر سنڌ ۾ هن کان پهرين به عرب بلوچ، پنجابي ۽ پٺاڻ آيا ۽ سنڌي سکي ويا جو انهن سان هتي جي اصلوڪن رهاڪن ڳالهايو ئي سنڌيءَ ۾.

ها سو مون ڳالهه پئي ڪئي ته ڪراچيءَ ۾ جڏهين ويندو آهيان ته انهي خاص برماشيل

ڪمپنيءَ وارن جي پيٽرول پمپ وارن کان پيٽرول پرائيندو آهيان ۽ اتي جي ورڪرن سان جيڪي گهڻو ڪري پٺاڻ هوندا آهن، ڪين سنڌيءَ ۾ ئي پيٽرول پرڻ لاءِ چوندو آهيان ۽ جڏهن مون پهرين ڀيرو ٻڌايو ته انهن پٺاڻن مان ڪا ڪڇهري ڪرلي ته مونکي ڪانهي جو گهٽي سنڌي مون کي ڳالهائڻ ۽ انهن کي سمجهڻ جي ضرورت پئي. پهرين هڪ پيٽرول وٺڻ وارو ٻن مخصوص جملن يا اکرن ٻه ڪٿي ائين چئو ته ٻن چئن مخصوص لفظن ڪانسواءِ پيو ڳالهائي چا ٿو سگهي ۽ جيڪڏهن اهي ٻه چار لفظ به سنڌ ۾ رهندڙن کي سمجهه ۾ نه اچن ته اسان لاءِ هڪ وڏي شرم جي ڳالهه چئبي

پيٽرول پمپ تي پهچڻ ڪانپوءِ مون کي ياد آهي ته مون پيٽرول واري سان سنڌي ۾ ئي ڳالهايو هو.

”ڏهه لٽر“

پر هن ڏهه نه سمجهيو ۽ مون ڪيس ٻنهي هٿن جي پنجن پنجن آڱرين کي ملائي اشاري سان چيو ”پنج ۽ پنج ڏهه“

هن هڪدم سمجهيو ۽ ڏهه ليٽر پري ڏنا پوءِ مون سوچيو ته ڪي انگ ته سنڌي ۽ اڙدوءَ ۾ هڪڙي ئي طرح سان هڪجهڙا ئي اچاريا ويندا آهن جهڙوڪ چار، پنج، ڇهه، ست، اٺ، نو، يارنهن، ٻارهن، تيرنهن وغيره پر ڏهه ۽ ويهه سنڌي ۽ اڙدو ۾ ڪافي مختلف آهن ان ڪري مون هٿن جي اشاري سان پيٽرول پمپ واري کي ٻڌايو ته مونکي پنج ۽ پنج يعني ڏهه لٽر کپن. پوءِ پيري جڏهن ساڳي پيٽرول پمپ تي ويس ته ڏهه ليٽر جو

چيم ته هو ڀائيهي سمجهي ويو ۽ مون کي بس ڏهه معني پنج ۽ پنج ڪري سمجهائڻ جي ضرورت ڪانه هئي.

بقايا پهرين وٽ

۾ ايندي آهي. تڏهين قانون کي به هر گز پنهنجي هٿ ۾ نه کڻندا. اسين ڪڏهن به اها ڪوشش نه ڪندا آهيون ته آبادين کي اجاڙيو وڃي ۽ ٿرين ٿڌن هاوين کي باغن بنائي زمينون ڇڏائجن. قرآن پاڪ اسان جو بهتر رهبر آهي اسين اهو هميشه مطالع ڪندا رهندا آهيون. ۽ ڪوشش ڪندا آهيون ته اسان جا ساٿيان کي طوطي وانگر نه پڙهن، پر معنيٰ ۽ مطلب سمجهن. اسين انهن جي حقيقي اصولن جي انحرافي ڪرڻ واري تي قهر ڪڙڪڻ جي پڪ سمجهندا آهيون، انهن جي صحيح پوئواري ڪندڙ لاءِ ڪاميابي جي به پڪ رکندا آهيون ۽ اسين سمجهندا آهيون ته دنيا جي چڱن ماڻهن کي اهي اصول منظور آهن، باقي ننڍڙن ننڍڙن مسئلن کي مسئلن لاءِ ڇڏيندا آهيون. هن ملڪ جي وڏي شاعر ”علامہ اقبال“ جو به اهوئي قول آهي ته:

”ملان کی اذان اور مجاهد کی اذان اور“ ۽ پئائي گهوٽ به فرمائي ٿو ته:

روزا نماز پڻ چڱو ڪم پر سو ڪو پيو فهم
جنهن سان پسجي پرينءَ کي.

”تو لاءِ اچ ايتري هدايت ڪافي آهي هاڻي وڃي پيلو گهر ۽ ڦر جڏهن مناسب سمجهوسون تڏهن توکي پهرين امتحان تي موڪليو ويندو

بقايا: سوچيان ٿي

بهتر اثر پوندو. اهو به ته هڪ عظيم مقصد آهي! اهي ڳالهيون جهڙا ٻارڙا ٿي ته اسان جي آئينده جو آسرو ۽ اميد آهن!

ته بس اهو جواب آهي سمورن سوالن جو مان عورت آهيان ۽ استاد پڻ، مون کي ”پرديس“ نه پر ”گهر“ ملائڻو پوي، ۽ پرديس ملائڻ کان بهرحال گهر ملائڻ وڌيڪ ڏکيو آهي.

اهو سوچيان ٿي ۽ ان سوچ جي نتيجي ۾ اڄ هي ڪالم تخليق ٿيو آهي.

سوچيان ٿي، وري به شڪر جو ڪجهه ۾ ڪجهه ڪتاب نه سهي ڪالم ته لکيم!

مقصد اهو ته سوچڻ جو سلسلو جاري رهي ذهن زنگ آلوده نه ٿئي.

بقايا: چيبريل هن ٿڌل آسون

ناهي ته سياڻي ختم ٿي وڃان پيا ڏهه سال اڃا زنده رهنديس، پيا ٿيهه سال اڃا گذارڻا آهن. زندگيءَ جي ڪا موت متعين ڪونهي نه ته مان ضرور قرباني ڏيڻي چڏيان ها، پر دماغ چئي ٿو زندگي مون کي گذارڻي آهي نه ڪي ڊيڊي يا ممي کي، ته پوءِ مون کي اختيار آهي ته پنهنجي زندگيءَ جو فيصلو پاڻ ڪريان. خبر ناهي ڊيڊي ۽ ممي منهنجو اهو فيصلو قبول ڪندا يا نه!! ساري عمر ته منهنجا جذبات، منهنجون آسون اميدون گهٽجنديون ٿيون آهن، هاڻي خبر ناهي ڇا ٿيندو منهنجي تمنائن جو!!؟؟

بقايا: خط

حيرت پبليڪيشن جو پهريون نمبر پڙهيم اوهان هن گهٽ ۽ ٻوسٽ واري ماحول ۾ سنڌي ادب جي ترقي لاءِ جيڪو جذبو کڻي ميدان عمل تي نڪتا آهيو ان لاءِ اوهان کي جس هجي. مجموعي طور مواد سٺو هو ڪجهه ڪچايون ڦڪايون به نظر آيون. خليل الله جو مضمون عنوان جي لحاظ کان ته توجهه ڇڪائيندڙ هو پر پڙهڻ کانپوءِ ڏک ٿيو. لطيف جي بيتن جي پڇاڙي کان علاوه پروف جون غلطيون پڻ رهجي ويون آهن. ترجمو ٿيل ڪهاڻي ۾ پڻ ڪافي ترجمي جون ڪوتاهيون ٿيل هيون ڪهاڻي رائگان رهجي ۾ ڪوبه مقصد بيان نه ٿيل هو، هڪ فراريت پسند ۽ مردن کان نفرت ڪندڙ عورت جي ذهني ترجماني ٿيل آهي جنهن سگريٽ جي هڪ ڪش کي پنهنجي زندگيءَ جو ساٿي بڻايو ۽ پوءِ پهريون نمبر اهو ثابت ڪيو آهي ته عورت ڏي عورت جي بهترين ساٿي ٿي سگهي ٿي. معصوم خواهش ڪهاڻي ۾ هڪ مسلمان جو هندو ٿي وڃڻ هن سماج ۾ ڪٿي قبول ٿيو هوندو؟ ۽ وري ان ماڻهو کي صرف رحمدل ٿيڻ لاءِ ۽ انسانيت جي خدمت لاءِ هندو ٿيلو پيو. اهي سڀ خيالي ڳالهيون لڳن ٿيون حقيقت جو ان سان ڪوبه ويجهو لاڳاپو ناهي ۽ نه ئي هندو مذهب ڪو ايڏو ترقي پسند مذهب آهي جيڪو هٿ ڏيکاريو ويو آهي پر هندو مذهب ۾ ذات پات جا وڏا ويڇا هوندا آهن.

مولابخش ٻرڙو (٠ورو)

ٿڻن تي پالنا

علي مرتضيٰ ڌاريجو

اها هڪ حقيقت ليکي وڃي ٿي آهي ته ٻارڪ کي ٿڻن تي پالڻ سان پيٽ جلدي نٿو ٽڪي. انهيءَ جو هڪ سبب هي ٻڌايو ويو آهي ته ٿڻن تي پالنا ڪري ٻار جي ٻنڊي هڪ اهڙي ڀش ڀٽڻ جو ڪم ڏئي ٿي جنهن سان مغز ۾ هائپوٿلمس گلينڊ مسلسل ڪم ڪندو هڪڙي رطوبت خارج ڪندو رهي ٿو. اهڙي رطوبت کي پرولئڪٽن هار ون سڏيو آهي. هن هارمون جي پيدائش پيچٽين يا آنيدانين کي آنو تيار ڪرڻ نٿي ڏئي.

ماهرن جو چوڻ آهي ته جي اهڙي ڳالهه جو لاڀ حاصل ڪرڻو آهي ته جيئن پيٽ جلدي ٽي نه سگهي ته ان لاءِ اهو به ضروري آهي ته اهڙي ٻڌڻ کي لاڳيتو دهائيندو رهجي. ان جي مثال ۾ سينٽرل آفريقا جي انهي ڪنگ قبيلي جو نالو وٺي سگهجي ٿو جن وٽ ڄم روڪ (Contra ceptive) جو ٻيو ڪو به طريقو نه آهي سواءِ ٿڻن تي پالنا جي ۽ اهو ئي هڪڙو وڏي ۾ وڏو سبب آهي جو انان جي هر هڪ عورت کي سراسري طرح گهٽ ٻار ڄمن ٿا. جو اهي گهٽي ۾ گهٽي وقت تائين ٻارن کي ارهه تي پالنا ڪنديون رهن ٿيون. هن قبيلي تي وڌيڪ تجربا ڪري اها ڳالهه ثابت ڪري ڏيکاري ويئي آهي. ان لاءِ ماهرن ڪنگ قبيلي جي ٻارڙن کي ۲۴ ڪلاڪن ۾ چار دفعا رکو ٻن ٻن منٽن لاءِ ٿڻن تي پالهو ته انهيءَ مان به اهڙوئي ڄم روڪ وارو فائدو حاصل ٿيو. ساڳين قسمن جا تجربا انسانن کانسواءِ باندرن ۽ ٻولڙن تي به ڪيا ويا ۽ ڏٺو ويو ته جڏهن اهڙا ٽلائتا جانور ڌار اڏڻ واري ڳالهه. گهٽائي ڇڏين ٿا ته سندن پرولئڪٽن هارمون جي مقدار ۾ گهٽتائي اچي وڃي ٿي ۽ پيچٽيون پورجڻ شروع ٿين ٿيون.

اسڪاٽ عورتون جيڪي گهٽي ياگسي پنهنجن ٻالڪن کي بوتلن تي ٻاليندڙيون آهن انهن جون پيچٽيون ويم ڪانپوءِ ڏهن هفتن اندر وري پورجڻ شروع ٿينديون آهن. جڏهن ته انهن جي پيٽ ۾ اهڙيون عورتون جيڪي پنهنجن ٻالڪن کي ارهن تي پالينديون آهن تن جون پيچٽيون عام طور تي ۳۰ کان ۴۰ هفتن تائين نٿيون انگورجن، ڪن جون ته سال تائين به نه.

ڏاڏڪ ؟!

زندگيءَ جو؟!
ڪلا جو؟!!
ساهت جو؟!!!

(هڪ انوکو ڪتابي سلسلو) ناڏڪ:
پوسٽ باڪس نمبر ۲۳۱
حيدرآباد

ذوالفقار شيخ

عالمي امن تحريڪ ۽ ميزائيلن جي ٻوڙ

ٻي جنگ عظيم کان پوءِ دنيا سنئين سڌي ٻن حصن ۾ ورهائجي ويئي آهي. هڪ سامراجي حصو جنهن جي اڳواڻي آمريڪا ڪري ٿو ۽ ٻيو سوشلسٽ حصو جنهن جي اڳواڻي سوويت يونين پيو ڪري. ٻي جنگ عظيم جي پڄاڻي ائٽم بم جي ايجاد سان ٿي ۽ هيل تائين انسان ذات جي تباهيءَ لاءِ جديد کان جديد ترين هٿيار تيار ٿي رهيا آهن. وقت گذرڻ سان انسانن جي شعور ۾ به واڌ آئي آهي. مختلف قومن جدوجهد جي ذريعي سامراجي ملڪن کان پاڻ کي آزاد ڪرايو آهي. آمريڪا ۽ يورپ جي سامراجي ملڪن کي هر ميدان ۾ ذليل شڪست جو منهن ڏسڻو ٿو پوي. پنهنجي مفادن جي بچاءَ لاءِ هنن سڄي دنيا جي مٿان جنگ جا ڪڪر وڇائي ڇڏيا آهن اهڙي صورت ۾ سڄي دنيا جي پرامن عوام جنگ جي خلاف پنهنجي نفرت جو اظهار ڪندي عالمي امن تحريڪ جي شروعات ڪئي آهي. هڪڙي پاسي جنگ جي خطرناڪ هٿيارن جي خلاف مختلف ملڪن ۾ مظاهرا ٿي رهيا آهن ته ٻئي پاسي مختلف ملڪن جي سرحدن تي ميزائيل نصب ڪيا پيا وڃن. يورپ ۽ آمريڪا جي عوام جي مسلسل دٻاءَ ٿي آمريڪي حڪومت کي مجبور ڪيو ته هو ائٽمي هٿيار جي ڦهلاءَ کي گهٽائڻ لاءِ سوويت يونين سان باضابطہ ڳالهيون ڪري. ان مقصد جي لاءِ سيپٽمبر ۱۹۸۳ع ۾ جنيوا ۾ ٻنهي ملڪن جي عيوضين پاڻ ۾ نئين سر ڳالهيون شروع ڪيون.

آمريڪي صدر ريگن هڪ تجويز ڏني ته آمريڪا ۽ سوويت يونين ٻنهي کي هڪجيترا وارهيڊس (Warheads) يعني ۴۲۰ وارهيڊس هر هڪ وٽ هجڻ کپن. سوويت يونين ان تجويز کي رد ڪندي چيو ته ان سان ناٽو (NATO) جي ملڪن کي فائدو پهچندو ڇو جو ان تجويز مطابق فرانس ۽ برطانيہ جي ميزائيلن تي ڪوبہ اثر نہ پوندو جن جو تعداد تقريباً ۱۶۲ آهي.

آڪٽوبر ۱۹۸۳ع ۾ سوويت يونين جي اڳوڻي صدر يوري آندروپوف تجويز ڏني ته جيڪڏهن ناٽو جا ملڪ آمريڪي ڪروز ۽ پرشنگ ٽو ميزائيل نصب ڪرڻ جو پروگرام ختم ڪن ته سوويت يونين پنهنجا ٽرپل وارهيڊس ايس-۲۰ ميزائيل ڪافي تعداد ۾ تباهه ڪري ڇڏيندو پر آمريڪا ان تجويز کي رد ڪري ڇڏيو. ٻئي پاسي سوويت يونين خبردار ڪندو رهيو ته جيڪڏهن ناٽو جا ميمبر ملڪ آمريڪي ميزائيل سوشلسٽ ملڪن جي سرحدن ويجهو نصب ڪندا ته سوويت يونين پنهنجي ۽ وارسا

ٿاهه وارن ملڪن جي حفاظت جي لاءِ ضروري اپاءُ تيز ڪندو.

آمريڪي ميزائلن جي تنصيب جو پروگرام هيٺ آهي:

	ڪروز	پرشنگ-ٽو
برطانيه	١٦٠	—
اولهه جرمني	٩٦	١٠٨
هالينڊ	٤٨	—
بيلجيم	٤٨	—
اٽلي	١١٢	—

تباهيءَ جي لحاظ کان پرشنگ-ٽو ميزائيل ڪروز ميزائلن کان وڌيڪ خطرناڪ آهن. اهي سڀ ميزائيل ١٩٨٨ع تائين مٿي ڄاڻايل ملڪن ۾ پهچي ويندا.

١٤ نومبر ١٩٨٣ع تي آمريڪي ڪروز ميزائلن جي پهرين کيپ برطانيه ۾ پهتي ۽ ٻئي ڏينهن سوويت يونين جي وفد جنيوا ۾ هلندڙ انٽرميڊيٽ رينج نيوڪليئر فورس (INF) جي ڳالهين کان واڪ آئوٽ ڪيو تنهنڪري وري ٢٣ نومبر جي تاريخ رکي ويئي پر ان کان اڳ ٢٢ نومبر تي اولهه جرمني جي پارليامينٽ جي ٢٢٦ ميمبرن جي مقابلي ۾ ٢٨٠ ميمبرن ان راءِ جي حمايت ڪئي ته آمريڪي ميزائيل اولهه جرمنيءَ ۾ لڳايا وڃن. ٻئي ڏينهن جنيوا ۾ سوويت يونين جي وفد جي اڳواڻ يولي ڪولسنسڪي (INF) جي ڳالهين کان مڪمل طور واڪ آئوٽ ڪيو ۽ ظاهر ڪيو ته هٿيار گهٽائڻ بابت ڳالهيون بند ڪيون وڃن پيون ڇو جو آمريڪا هڪڙي پاسي ميزائيل گهٽائڻ لاءِ ڳالهيون پيو ڪري ته ٻئي پاسي ميزائيلن جي تنصيب جي لاءِ تياريون به ڪري رهيو آهي. آمريڪي ايلچي پال نائٽز پنهنجي ڳالهائي کي لڪائيندي چيو ته ڳالهيون عارضي طور تي رڪجي ويون آهن ۽ اسان ڳالهين لاءِ تيار آهيون جيستائين اٿمي هٿيار گهٽجن نٿا.

ڊسمبر ١٩٨٣ع ۾ سوويت يونين جي اڳوڻي صدر يوري آندروپوف هڪ پريس بيان ذريعي سوويت موقف جي وضاحت ڪئي. هن چيو ته آمريڪي ميزائيلن جي اولهه يورپ ۾ تنصيب جي ڪري هي حصو پنهنجو دفاع نٿو ڪري سگهي. ان جي برعڪس دنيا جو هي حصو نيوڪليئر جنگ جي خطرن جي بلڪل ويجهو پهچي چڪو آهي. هن صاف صاف لفظن ۾ واضح ڪيو ته وارسا ٺاهه وارا ملڪ اهڙو ڪڏهن به نه چاهيندا ته آمريڪا فوجي قوت ۾ اسان کان وڌي وڃي ان ڪري سوويت يونين هيٺيان ٺوس قدم کڻندو.

ايس-٢٠ ميزائيلن جي سوويت يونين واري يورپي حصي ۾ تنصيب.

سوويت ميزائيلن جي اوڀر جرمني ۽ چيڪوسلواڪيه ۾ تنصيب.

دنيا جي مختلف سمنڊن ۾ سوويت ميزائيلن جي تنصيب جن جو سنئون سڌو نشان آمريڪا هوندو.

سوويت اڳواڻ مسٽر يوري آندروپوف وڌيڪ وضاحت ڪندي چيو ته انهن ميزائيلن جي تعداد جو دارومدار ان ڳالهه تي منحصر آهي ته ناٽو جا ملڪ ڪٿي ڪٿي ۽ ڪيتري تعداد ۾ آمريڪي ميزائيل نصب ڪن ٿا ۽ جيڪڏهن ناٽو جا ملڪ پنهنجي فيصلي تي پشيمان ٿي ميزائيل نصب ڪرڻ وارو پروگرام

ڏسو صفحو ٣٦

فقير الهبچايو لغاري

ڪڇي جو سير

ڳوٺاڻن جو ڪالم
انچارج: غلام مصطفيٰ

سانوڻ کھڙي سڪا، هي سرهي سياري
تن وڏائين تار ۾، ارواح جي آري
محبتي ماري، ڪونهي داد درياه ۾.

درياه ۾ دهشت آهي ۽ ڪنن جا ڪڙڪا پيا پون ۽ بيشمار واڳون، سيسر، بلهڻيون، لڌڙا، ڪچون ۽ ڪميون وغيره انهن ۾ پيا ڦرن ته به ڪڇي جا رهواسي وڏا نوڙي ننڊا جان جي پرواه نه ڪري سير ۾ کھڙي ٿا پون! سچ ته مهراڻ جي ماپ جي ڪا ملاحن کي به نه آهي. لهرون، چوليون، لوڏا ۽ رڙاٽ تارن کي به ڪنبايو ڇڏين، ڪنن، پٿين، لسهڙن، اوپارن ۽ پاڪن ۾ اهڙو ڪو ڦهر پيو وسي جو "وڻا ڪهن ورن" ۽ وڏا پيڙا به منجهن هميشه لاءِ غرق ٿيو وڃن. وري انهن مان ڪو تختوئي پيدا ڪونه ٿو ٿئي. اها محبت ئي آهي جا مهراڻ جي مستيءَ کي مات ڪيو ڇڏي ۽ اهو ڏٺي جو لطف ئي آهي جو اچو ڪايلن سان ساٿي ٿئي. جي اصل ڪان تارو آهن سي درياه کي هڪ ئي هزيو (رلپو) ٿا سمجهن. هو آساني سان وڃيو پار پهچن. اهي سانگيئڙا شريعت تي پورا، طريقت تي هلڻ وارا حقيقت جو حق پروڙي ۽ معرفت ماڻين ٿا.

ڪڇي وارا ڦهري پوڏن جا ڏينهن پيا گذاريندا ۽ نيٺ سانوڻ به آهستي آهستي پنهنجي پوڪيل سلن جو ثمر سهيڙيندو. هوڏانهن سر جا آثار نيرنگ، لاڪوچاچي، ڏوئيڙ، لنگهو رتبو، آڙي، ٻرڪوش، ڪرڙو، ڪونج وڳر ڪيو وتن. پرت نه ڇنن پاڻ سين، پسو پکيئڙن مالهان ميٺ کهٽو ۽ البيلي تنور ۽ پنيري جي سنڌو جي متان آمد سان ٿيندي آهي.

درياه تي دلڪش نظارو هوندو. نيرنگن جا ولر سوسٽ ڪيو پيا اوپارا ۽ لهوارا ايندا ويندا ۽ لاڪوچاچي پنهنجا گلابي ڪنپ ٽوڙيو ولر ڪيو پيو درياه جي ڪپرن سان اڏامندو ۽ هوڏانهن ڪونج ۽ البيلي تنور اچي پيٽ وسائيندا هون. جهنگ ۾ نهاريو ته ڪانهن به نسري اچو پور پيو ڇا ٿيندو. ائين پيو محسوس ٿيندو ڄڻ اچي چادر ڪيٽيءَ ۾ وڇايل آهي سر به ڇونڪ مان ڦري ڏيهي جي صورت اختيار ڪندو. اين ۾ کهکهو تارو هوندو، ناپٽ مور ويرون ويرون وڌ . هوڏانهن هاري به هر سنڀاليندا نظر ايندا، ڪن کي ڏاند جي ضرورت، ڪن کي هر پنجاري جي ضرورت ته ڪن کي، مترن، ڇڻن ۽ سرنهن جي ٻج جي ضرورت، ڪي پيا وهڙن کي وهو ڪندا ته ڪي وري ٻڌيو انگوڇي جي گوڏ ۽ ڪيو ٻج پاڪين ۾ وتندا گوڏي، متر، چيلهه ۽ ڪڇي جيترين ريپين ۾ ريڙهيون ڏيندا ۽ ٻج ڇٽيندا مرحوم استاد مهوخان لغاري ۽ حيدر فقير

لغاري جهڙا سالڪ هارين کي پيا پڌائيندا هئا ته ابا ڪونج موٽي ۽ توهان مٽرن جا ٻج زمين ۾ گڏايو. درياهشاه به پنهنجي مستي ۾ ڪيٽن ۾ مختلف قسمن جا لٽ وجهي، ڪٿي تونگن جا تونگ چيڪا لٽ جيڪي رڳي ڪپ جي صورت ۾ هوندا، ڪٿي ڀر لٽ ڪٿي نوڙ ته ڪٿي وري وارين جا ڍير اڇلي وڃي تري ۾ وهڻ شروع ڪندو. هوڏانهن وري ملاح به ڪنيو ڪهاوا ڇڄ ٻتيلن ۽ ٻونڊين تي ڪيڏي مهل اوپارا ته ڪيڏي مهل لهوارا وتندا پيرا لاهيندا ۽ موٽندڙ ڏيندين، ڍورن ۽ واهڙن جا پاڻي جوڪي وري درياه ۾ پيا پوندا اتي پيا پن جهلائيندا جيڏي مهل کين وٽ وڃبو تيڏي مهل سندن ڪهه ۽ ڏهيل سور جون ڪنديون ڪرڙن، موراڪن، ٿيلهن، ڪنڌڻن شهڪرن، چرڪن، سينگارين ۽ ڪگن وغيره سان ڀريون پيون هونديون. ڪي جوانڙا وري ڪنيو ڪهاڙي ۽ لوٽا وتندا جهنگ جر ماڪيون لاهيندا. آهنـي ۽ لاپي وارا ڍڪڻ به سرءَ ۾ ڪٽي اوزار ۽ ڪچي جا پاڏيڙا ٺي ۽ اچي هارين کي هر پنجاريون سندن اوطاقن تي ٺاهي پيا ڏيندا. ٻئي طرف وري اهي مسڪين جن جون سانوڻي جي پوڪ ۾ جهوپڙيون جهري ويون تن کي پيا ٽيڪون ڏيندا ۽ ڇپر ٻڌندا الا: جهري ۾ شال غريبن جي جهوپڙي.

سچ پچ ته ڪچي ۾ جيئڻ وارا انسان ويچارا سرڪار جي ڏنل سهوليتن کان عموماً محروم آهن ۽ نه وري ڪا ايتري اميري اٿن جو پنهنجي لاءِ عياشيون بنائين. ليڪن اهي ڪچي جا غريب پنهنجي سادي سودي زندگي کي برقرار رکڻ لاءِ ڏي جدوجهد ڪندا آهن جنهن بعد کين آرام، آسائش، تفريح ۽ ڪو شغل نصيب ٿيندو اٿن. محل ماڙيون ڪونه اٿن ليڪن ڪکاوان ڇوپا ۽ ڪنڍاين پيهرن جي پناهه ۾ ۽ ڪنڌين ڏنل وٺاڻ ته اٿن انهن ۾ به ته آخر زندگيون آهن ۽ اپرندڙ جوانيون به رهن ٿيون. جيتوڻيڪ ناز نخري ۾ ڦليل نه آهن تڏهن به خدا جون ڏنل آهن ساهه جهڙو امير کي آهي تهڙو ئي غريب کي به ته آهي. انهن وٽ ريسٽورينٽ ۽ ڪيفي ڪونه آهن، ڪافي هائوس ۽ ڪلب، ٽينس ڪورٽ ۽ اسٽيڊيم ڪونه آهن جتي وڃي دل وندرائين. ٿڪ ۽ ماندگيون لاهن، روح پرچائن، غمن ۽ اندوهن کي پلڪ ڀاڃي لاءِ پري ڪن وڻن فقط ڍڻن جون ٿڌيون ڇانوان، سانوڻي ۽ جي پسايل آلي زمين ۽ رابين جون ڇانڊوڪيون آهن. ازانسواءِ سندن قبضي ۾ محض پنهنجن ڪکن جي ڏهيل اوطاقن جا وڏا اڱڻ ۽ ڳوٺ جا ڪشادا ميدان آهن. تنهنڪري ڪچي وارا پنهنجي انهي ننڍڙي ۽ محدود دنيا ۾ ئي پنهنجي وندر ۽ روح جي پرچار لاءِ ڪيئي طريقا ايجاد ڪيا آهن. منجهند لڙندي ئي جوڏا جوان انهن اڱڻ ۾ يا ڪشادن ميدانن ۾ اچي پهچندا. سچو ڳوٺ سڙي اچي ٻيهندو بدن تان پيراهن پري ڪري، سنڌرا چيلهه سان ڪشي، ڪانچن جا ور ڪنجي، هڪ ٻئي سان جنبي ويندا. ٻئي طرف وري ٻار ننڍي نهي وارا جوانڙا جدا جدا کي پيا ونجهوڻي ڪيڏندا، ڪي اِٽي ڏڪر، اک ٻوٽ، نپ لٽي ۽ گڏهڙين راند پيا ڪيڏندا. ڪن جي هٿن ۾ ڪوڏيون هونديون ته ڪي وري پيا ڇدا ڇنيندا ۽ ڪي پيا ڪوڏي ڪيڏندا

۽ معصوم وري وڏن جون ملهون ڏسي پاڻ
به پيا هڪ ٻئي کي پاڪر پائي جاننا هئندا
۽ اندرئين هٺ جا پيا وجهه ونندا. اهڙي طرح
نوراني پيشانين تي پگهر جا قطرا نمودار
ٿيندن جن گلن جي نون شگوفن مٿان ماڪ
جا موتي پيا جرڪن. هام ويچارا ڪچي جا
معصوم! حال ۾ مشغول، آئينده کان بي‌خبر
ڪين خبر به ڪهڙي نه مستقبل جون واڳون
سندن هٿن ۾ رهنديون به يا نه! اهي سندن
شغل منجهند کان‌وٺي سانجهي تائين‌جاري‌آهن.
سانجهي جو انهي، وندر کانسواءِ ڳوٺن جو
مال چڙا جهونگاريندو واپس وڻان تي پيو
ايندو. رڳو رڻي ٻئي اڏامندي. هاري ناري به
پنهنجو ڪم ڪار جهنگ مان لاهيو پنهنجن
گهرن ڏانهن پيا موٽندا. ڪنهن جي هٿ ۾
ڏاٽو ۽ جي مهار ته ڪنهن جي مٿي تي ڪانئين
جي پڙي. سج لٿي کانپوءِ هر ڪو پنهنجا
اوڪا پوڪا لاهي اچي اوطاقي ٿيندا. پوءِ ٿيندا
ڏور، بيت ۽ ڳجهارتون شروع . علي‌مڙدان،
سرائي سمندرخان، ڀارو ۽ ڏناڻي به اچي
ڪچهري کي رونق بخشيندا. اچي اچي ٻئي
پوندي سچي ڪچهري چڪ رن ۾ هوندي.
هر ڪو پيو ڳجهارت پڇڻ جي ڪندو. ڇيءَ
کان جي، جهنگ جي، گهر جي، کانهن
جي، ڪنڌيءَ جي اهي پيا پاها ڏيندا. ڳجهارت
ڏيندڙ ور ور ڪيو پيو چوندو هل ادا! هل!
ڪاهه پاڻو ڪاهه! پر جي ڪٿان ڪو پاهو
لڳي ويو ته واڪو ڪري چوندو ته وٺي يار
وٺي....يعني ڳجهارت پڇي ٻئي سچي ڪچهري
۾ ٺهڪڙو پئجي ويندو. پوءِ ڪندو ڳجهارت
ڏيندڙ ڳجهارت جي تشريح، مطلب ته اهڙو
رنگ رچي ويندو جو ڪچهري کٿن کي ٿي
نه ايندي. رات جا ٽي حصا ڪچهري پئي
هلندي پوئين حصي ۾ سڀڪو وڃي آرامي
ٿيندو. صبح ٿي ويو آهي. صبح جي سج جا
تازا ۽ سهٽا سهٽا ڪرڻا ڳوٺن جي ڪڪائن
گهرن ۽ ڇپرن تي نهايت دلڪش نظارو
جوڙيندا ويندا. پيارا پيارا پکي هوا ۾ خوشيون
مائڻ ۽ جهومندي شروع ٿي ويندا.

ڪچي جا رهواسي به ڪٿا ڪو ڏاندن
جو جوڙو ڪاهيو پيو ويندو ته ڪو ڪوڏر
ڪهاڙي يا واهولو ڪلهي تي رکيو پيو ويندو
چوپايو مال ڏٺن پٺيان ڏڻ ڏنار ڪاهيو پيا
ويندا. سج چڙهندو ويندو جهرجهنگ، پيٽن ۽
ڪيٽن جي پس‌منظر ۾ ڏسبو ته ڪٿان ڏاندن
جا جوڙا زمين کيڙيندا نظر ايندا ته ڪٿان
زمين اچي ڪرڻ لاءِ جهنگ ڪيڻ جي ٺڪ
ٺڪ... جي آواز ٻئي ٻڌجي. جهنگ ۾ ڪي
سر پيا وڍيندا ته ڪي پچر ڀتر ۽ ٺوٺيون
وٽندا پيا وڍيندا. گهر ڌياڻيون وري ننڍي ٻار
يا ڪنهن پوڙهي سان مڪيل ماني لسي ڏيک
سان نيرن روانو ڪنديون. آهستي آهستي
سج جي چڙهڻ سان ڇٽي جي تيز اس جي
گرمي ۽ تپش مٿن حملو ڪرڻ شروع ڪندي
سندن جسم مان ميرو پگهر وهڻ ۽ ٿڪاوٽ
جي هلڪي هلڪي سهڪ شروع ٿيندي. مگر
پنهنجي ڪرت جاري رکندي جسم تان
قميصون لاهيندا پٽا اگهاڙا ڪندا ويندا. ڏنار
چنگ ڇپن ڦي رکي پنهنجي ٿڪاوٽ چنگ
جي پرسوز آواز سان لاهيندا انهي پس منظر
جي ڪنهن نه ڪنهن ڪنڊ ۾ علي‌بخش‌عرف
همام‌دستر به پنهنجي ڪرت ۾ مشغول هوندو

۽ سندس آواز نظر فقير جو ڪلام ڪٿي پيو جهنگ ۾ گونجيندو ته:

هلو نه هڻ تون هنيلا بي بقا بڪ نه ڪر،
سوڙهي سامي ۾ سٽيندئي اي بندا بانور نه ڪر.

۱– ڪين ايندئي ڪين ڏيندئي
ڪا مدد سنگتي سچا،
بس ڪفن خالي ڏيندئي
۽ وڇوڙي جو سفر.

۲– سانگي آهين ساعت جو تون
وڃه نه وساري ويسرا،
مهل اٿئي موڪان منجهه تون
ڪڻ سخي سارو ثمر.

۳– سڀ ڪري برباد باقي
هيڪلو هلندين حبيب،
بي وفا دنيا اندري
ناهي نيبهه، اي ”نظر“.

(هلنڊ)

بقايا: مهاڄرن جي بوڙ

ختم ڪن ته ته سوويت يونين به ائين ڪرڻ لاءِ تيار آهي.

ائٽمي هٿيارن جي خلاف وڏ ۾ وڏا مظاهرا اولهه جرمني ۾ ٿيا آهن. هڪ مظاهري ۾ اٽڪل ۵ لک ماڻهن حصو ورتو. آمريڪا ۽ برطانيه ۾ به عام ماڻهن ائٽمي هٿيارن جي خلاف مظاهرا ڪندي انهن جي اڏن تي حملا پڻ ڪيا ۽ اوڏانهن ويندڙ رستن تي رڪاوٽون پيدا ڪيون. حڪومت جي طرفان ڪافي تعداد ۾ ماڻهن کي گرفتار ڪيو ويو ۽ ڪين بيدرديءَ سان ايذاءُ رسايا ويا. هنن مظاهرن ۾ هر عمر جي عورتن نوڙي مردن ۽ هر مڪتب فڪر جي سوچ رکندڙ جن ۾ پادري اهم حيثيت رکن ٿا، ڀرپور حصو ورتو جنهن مان ظاهر ٿو ٿئي ته آمريڪا ۽ يورپ جو عوام به جنگ نه پر امن No war but peace جو خواهان آهي ۽ ڪين زور زبردستي سان جنگ ۾ ڌڪيو پيو وڃي.

ستين انگريزي دوائن جو مرڪز

اڪرم

ميڊيڪل اسٽور

صديق پلازا لطيف آباد

محنت مزدور ئي سو ريج آ،
جو وڏائي فصل ٿو سرمائي جو
سوچنا گڏجي ٿا پيدا جيڪو ڪن
سو وڃي ٿو ٿئي نجي هڪلاءِ چو؟
هي دؤر آهي برف جو مينار چڻ
پنهنجي هڪڙي نظر سان ميسار يو
روڪ بڻجي جسم جو وٺي آهي محنت
جنهن کي هاڻي فرحت جان ٿاهيو
شاه محمد پيرزادو

عجيب پيرزادو
انٽرويو وٺندڙ

ريڊيو ٽي وي آرٽسٽ

ريڊيو ٽي وي نامو

زرينه بلوچ

ماڊل اسڪول حيدرآباد ۾ جڏهن مقبم زرينه بلوچ سان ڳوٺ سڌار سنگت پبليڪيشن لاءِ انٽرويو جي سلسلي ۾ رابطو ڪيوسين ته هن ان وقت هڪ ٽلهي، ميرن مروڙيل پاٽل ڪپڙن سان ڪراڙي پٺوالي عورت جيڪا ان وقت ڪلاس جي اڳيان ۽ ٻچن ڪي صفا ڪري رهي هئي، ان ڏانهن ڪلي اشارو ڪندي چيو ”اڙي ادا، انٽرويو ته هڙن جفاڪش ماڻهن کان وٺو جن پنهنجي پوري زندگي انساني خدمت لاءِ صرف ڪري ڇڏي آهي باقي اسان جا انٽرويو ته روز روز اخبارن ۽ رسالن ۾ پيا اچن. اتي واحدحسين چيس ته، مقبم اهڙن محنتڪش، هارين ۽ مزدورن جي لاءِ ته اسان پبليڪيشن شروع ڪئي آهي ان ڪري ٽي ته هن جو ڳوٺ سڌار سنگت نالو رکي انهن ڳوٺاڻن ۽ ڳوٺن ۾ جتي جهنگلي گلن جي خوشبوءِ آهي، جتي دلڪش ۽ وڻندڙ ماحول آهي، جتي گونجندڙ پکين جون من موهيندڙ لاتون آهن ۽ جتي زندگي جا حقيقي روپ آهن مگر انهن جي محنت جو قدر ڪونه ٿو ڪيو وڃي ۽ انهن جي حقيقي حيثيت تسليم نٿي ڪئي وڃي. اسان انهن جو عڪس هتي سهڻن جي وڏ ۾ وڏ ڪوشش ڪنداسين پر جيئن ته فنڪار جو انٽرويو اسان جي ڪتاب جو هڪ خاص حصو آهي ان لاءِ اوهان کي زحمت ڏيڻ آيا آهيون. مقبم زرينه بلوچ قرب ڪري انٽرويو لاءِ وقت ڏنو جيڪو سندس ٽي گهر ۾ ورتو ويو.

زرينه بلوچ هڪ فنڪاره کان علاوه سياسي ميدان ۾ پڻ ڪافي اڳتي وڌيل آهي سندس مڙس مشهور سياستدان رسول بخش پليجو آهي ۽ اختر بلوچ سندس ڌيءُ آهي جيڪا دنيا ۾ پاڻ مڃائي چڪي آهي. زرينه بلوچ سان گفتگو هر موضوع تي نهايت دلچسپ انداز سان ڪئي آهي جيڪا اوهان آڏو حاضر آهي.

— اوهان ڳائڻ جي شروعات ڪيئن ۽ ڪڏهن ڪئي؟

ادا، مون ڳائڻ جي شروعات ١٩٦٠ع ۾ ڪئي ۽ ٻيو ته اسان بروچ خاندان ۾ پڙهايو ڪونه ويندو هو ۽ مون کي وري پڙهڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. مون سنڌي فائنل پاس ڪئي ان اسڪول ۾ ڪجهه ٽيچرس جو واسطو ريڊيو پاڪستان سان هيو انهن مونکي چيو ته توهان جو آواز سٺو آهي ۽ توکي ريڊيو ٽي ڳائڻ گهرجي. جيئن ته اتي مونکان اڳ رکيو روبينه قريشي هئي ۽ سنڌي عورتن جي ڪوٺ جي ڪري منهنجي نئين غلطين کي نظرانداز ڪري ڇوڙيو ويو.

- توهان لوڪ گيت گهٽا ڳايا آهن، انهن جو ڪو سبب؟

هر انسان چاهيندو آهي ته هو ڪنهن نه ڪنهن ڪم ۾ عبور حاصل ڪري. مان جيئن ته ڳائڻ جي ميدان ۾ بلڪل نئين هيس ۽ نه ئي مون ڪنهن کان ڳائڻ سکيو هو ۽ جڏهن مون لوڪ گيت ٻڌا ته مونکي ڏاڍا وڻيا ۽ مون محسوس ڪيو ته انهن کي ئي آءٌ بهتر نموني ۾ ڳائي سگهنديس.

- مقدم! جيئن ته توهان ”راڻي جي ڪهاڻي“ ۾ هاشم جي ماءُ جو ڪردار ادا ڪيو پر ان ڊرامي جي اردو ترجمي ”ديوارين“ ۾ توهان ڪونه، مون ان جو سبب؟

مان راڻي جي ڪهاڻي ۾ هاشم جي ماءُ هيس ۽ ان ڪري ديوارين ۾ به هاشم جي ماءُ جو رول ادا ڪريان ها پر جيئن ته ان وقت اسان سنڌي قوم آڏو هڪ ڏکيو مرحلو اچي ويو هو. ڪراچي ۾ نورجهان سومرو وارين گرفتار ٿي چڪيون هيون ۽ ان وقت ايم آر ڊي جي تحريڪ هلي رهي هئي ۽ مون سمجهيو ته منهنجي جيل ۾ وڃڻ سان عبدالقادر جي ڊرامي جي هڪ ڪردار جو نقصان ٿئي ها. هڪڙي طرف ٽي وي وارا هئا ٻئي طرف سنڌي قوم جو مسئلو هو سو مون چاهيو ته ٽي وي کان بهتر آهي ته مان سنڌي قوم سان ساٿ ڏيان.

- تازو جلال چانڊئي ۽ روبينه حيدري جي هڪ ڪيسٽ آئي هئي جنهن ۾ سنڌي راڳ تي گند اوڳاريو ويو هو ان ڪيسٽ جي باري ۾ توهان جو ڇا رايو آهي؟

ادا، اها ڪيسٽ مون پنهنجي ڪنن سان ٻڌي ڪانه آهي. جيڪڏهن ٻڌان ها ته مڪمل رايو ڏيان ها. ان ڪيسٽ جي باري ۾ ٻئي کان ٻڌو هو ۽ اخبار ۾ به پڙهيو هو سو منهنجي خيال ۾ اهڙا راڳ، نه پيش ڪيا وڃن جنهنجي ڪري سنڌي عوام کي ڏک پهچي. پئسي ۽ شهرت جي لاءِ ٻاڻ کي هلڪو ڪري پيش ڪجي اهو صحيح نه آهي. منهنجي خيال ۾ اهڙن راڳن ڳائڻ کان پاسو ڪيو وڃي ۽ اهڙا راڳ چونڊيا وڃن جيڪي سنڌي موسيقي ۽ عوام لاءِ بهتر هجن.

- اختر بلوچ جيڪا توهانجي ڌيءُ آهي اها سنڌ جي پهرين عورت آهي جنهن کي جيل ۾ سياسي بنياد تي رکيو ويو ۽ اتي ويهي قيدياڻي جي ڊائري هڪ سٺو ڪتاب تخليق ڪيو. ايترو اڳتي وڌيل ڇوڪري هينئر خاموش ڇو آهي؟

اختر بلوچ شاگردياڻي واري زماني ۾ سٺو لکندي هئي ۽ جيل ۾ به وئي هئي. سنڌ جي نه پر پاڪستان جي پهرين ڇوڪري هئي جيڪا جيل وئي. اتي ويهي سنڌي عورتن جا ڏک سور ٻڌي انهن کي سمجهي لکيو آهي ۽ جيل ۾ خاص ڪري اسان جون سنڌي عورتون آهن جيڪي پيڙهيل طبقي سان واسطو رکن ٿيون جن کي اهو احساس نه آهي ته اسان اهي ڏوهه ڇو ڪري اچون ٿيون. باقي رهيو سوال ته اختر بلوچ هينئر خاموش ڇو آهي ته، ادا، اختر بلوچ هڪ ماءُ آهي ۽ ٻار اٿس ۽ انهي جو اهو سبب نه آهي ته ڪا هوءَ مايوس ٿي وئي آهي. سنڌي عورت ڪانفرنس ڪراچي ۾ آئي هئي ۽ اتي هڪ بهترين تقرير ڪئي هئائين جيڪا بعد ۾ ريڊيو پاڪستان

تان به نشر ٿي هئي. بهرحال هو ڪجهه هئي آهي پر صفا چپ ناهي ٿي ۽ ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه عرصي کان پوءِ وري اڳتي اچي.

— هينئر اسان کي ڪهڙي موسيقي جي ضرورت آهي؟

اسان جا گهڻا سنڌي جيئن ته ٽڪل ۽ لتل رهن ٿا انڪري اهي ڪلاسيڪي موسيقي ڏي گهٽ ڌيان ڏين ٿا. هو اهڙي موسيقي چاهين ٿا جيڪا صحيح معنيٰ ۾ روح کي راحت پهچائي. پاپ ميوزڪ به عام ماڻهو گهٽ ٿو ٻڌي ۽ انڪانسواءِ پاپ ميوزڪ ۾ اسان جو سنڌي ڪلام فٽ نٿو ٿئي انڪري ٿي ان مان مزو نٿو اچي. اسان جي عوام کي هڪ اهڙي موسيقي جي ضرورت آهي جيڪا سادن سرن تي مشتمل هجي ۽ ان شاعري ۾ جهانگين ۽ سانگهن جي واڪاڻ ٿيل هجي يا ٻولي استعمال ٿيل هجي. استاد منظور علي خان ۽ استاد محمد جمن کي به ماڻهو ٻڌندا هئا پر جيترو محمد ابراهيم کي ٻڌندا هئا اوترو ٻئي ڪنهن کي به نه ٻڌندا هئا. پراڻن شاعرن کي به مثلاً شاهه لطيف، سچل سامي، بيدل کي به ماڻهو ٻڌن ٿا پر هينئر گهڻو توجهه نون شاعرن ڏي آهي. ان لاءِ مون شروعات ڪئي جنهن ۾ شيخ اياز جي ڪلام تي پابندي هوندي به مون انکي ڳايو اها منهنجي ۽ پليجي صاحب جي گڏيل راءِ هئي. پوءِ رجب علي شيخ اياز جي، ڪلام کي ريڊيو پاڪستان تي دل جهلي ڳائڻ جي شروعات ڪئي.

— توهان فلمن ۾ ڪم ڪيو يا فلمن لاءِ ڳايو؟

نه ادا، مونکي ڇيو ويو پر مون انڪار ڪيو.

— توهان بنيادي طرح ڳوٺ سان واسطو رکو ٿيون توهان کي ڳوٺاڻي زندگي وڌيڪ پسند آهي يا شهري؟

ٻنهي جي پيٽ ڪرڻ تمام ڏکي آهي. شهرن ۾ جيڪي زندگيءَ جون سهولتون آهن سي ڳوٺن ۾ ڪونه آهن پر بهرحال ڳوٺاڻي زندگي جفاڪشي ۽ محنت واري زندگي آهي.

— سنڌ جا ٻيا فنڪار حڪومت جي طرف کان ٻاهرين ملڪن ۾ پنهنجي فن جو مظاهرو ڪري چڪا آهن ڇا مئيم توهانکي به ڪڏهن اهڙي قسم جي آفر ٿي؟

اڳئين حڪومتن جي دور ۾ سنڌ جي فنڪارن کي ٻاهر وڃڻ جو موقعو ڏنو ويو پر هن وقت فنڪارن کي استعمال ڪيو ٿو وڃي. حڪومت چاهي ٿي ته فنڪار اسان جي مرضي مطابق هلن ان لاءِ هو مون کي اهڙي قسم جي آفر ڪري ٿي نٿا سگهن.

— توهان جي ڪا اهڙي خواهش جيڪا پوري نه ٿي هجي؟

ادا، انسانن جون خواهشون ته تمام گهڻيون هونديون آهن پر تمام گهٽ ئي پوريون ٿينديون آهن. اسان جو فرض آهي جدوجهد ڪرڻ.

— توهان جي پسند جا فنڪار ڪهڙا آهن؟

توهان ادا وڏڙا هو ٿا اسان کي. هونئن مونکي سنڌ مان استاد جمن گهڻو پسند آهي. جيڪو پنهنجون ڌنون ڏاهي ٿو. عابده به مون کي وڻي ٿي. باقي ٻاهرين فنڪارن ۾ مونکي غلام علي تمام گهڻو وڻي ٿو

هڪ ذاتي سوال جيڪڏهن اجازت ڏيو ته پڇون؟

ادا جي ڏيڻ جهڙو هوندو ته ضرور ڏيو.

— مقبول توهان هڪ باشعور سنڌي عورت هوندي هڪ اهڙي مرد سان شادي ڪئي جنهن کي اڳ ۾ به هڪ زال هئي. ڇا توهان ان عورت سان ظلم نه ڪيو؟

ادا، منهنجي پهرين شادي به هڪ شادي‌شده مرد سان ٿي هئي تنهن وقت مونکي ڪجهه سمجهه نه هئي. اسان وٽ اهي رسمون آهن ته اولاد ڪونه ٿو ٿئي پاڻ جو اولاد ڪونه ٿو ٿئي ته ان لاءِ ٻي شادي ڪرائيندا آهن پر هي منهنجي ٻي شادي جيڪا پليجي صاحب سان ٿي، ان لاءِ پليجي کي جيڪا پهرين زال هئي سا پنهنجن مائٽن سان هئس. هن ضروري ڄاتو ته هڪ اهڙي ساٿي جي ضرورت هئي جيڪا هن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي سگهي. اسان ٻنهي زالن سان پليجي صاحب انصاف سان ڀيو هلي.

— اوهان اڄڪلهه ٽي‌وي تي گهٽ نظر ٿيون اچو ان جو سبب ڪا سرڪار جي طرفان لڳايل پابندي ته ڪانهي؟

ادا، مونتي سرڪار جي طرفان ته ڪا پابندي ڪانهي پر شايد ٽي وي انتظاميه مون کان ڊڄي ٿي- ڀيو ته ڪجهه عرصو اڳ مونکان ۽ زيب‌النساءَ کان لوڪ گيت رڪارڊ ڪرايا ويا هئا پر ٽي وي تي وري ذوالفقار نقوي اسانجون شڪلون غائب ڪري ڪي اڻڄاتل طوائف عورتن کي ڏيکاريو، جيڪي اسانجي ڳايل گيتن تي چپ چوري رهيون هيون. اهڙي قسم جي حرڪتن تي مون اعتراض ڪيو.

— اوهان جو ٽي وي تي شروعاتي ڊرامو ڪهڙو آهي؟

مون ٽي وي جو پهريون ڊرامو مرزاقليچ‌بيگ جو لکيل زينت ڪيو جنهنجون ٽي قسطون ڪيون ويون هيون ۽ اهو ڊرامو هر طبقي جي ماڻهن ۾ پسند ڪيو ويو.

— اوهان جو ڪنهن ڊرامي ۾ يادگار ڪردار جنهن سان اوهان وڏ ۾ وڏ متاثر ٿيون هجو؟

(دنگي منجهه دريا)، علي‌بابا جي لکيل هن ڊرامي کي ٽي وي ٽان ٽي پيرا نشر ڪيو ويو هو ۽ جنهن جرمني ۾ ٿيون ورلڊ پرائيز حاصل ڪيو. ان ۾ اسان فنڪارن جو رول ته يادگار رهيو پر علي بابا جو ته رڪارڊ هو ۽ علي‌بابا تمام سٺو ليکڪ آهي.

شيخ عبدالمجيد سنڌي اڪيڊمي طرفان محمد
عثمان ڏيپلائي جي ملهايل ڏينهن تي محمد
ابراهيم جويو ، ثريا سوز ڏيپلائي ۽ سريش
ماڪيجاڻي نظر اچي رهيا آهن.

شمشير الحيدري

ادبي البم

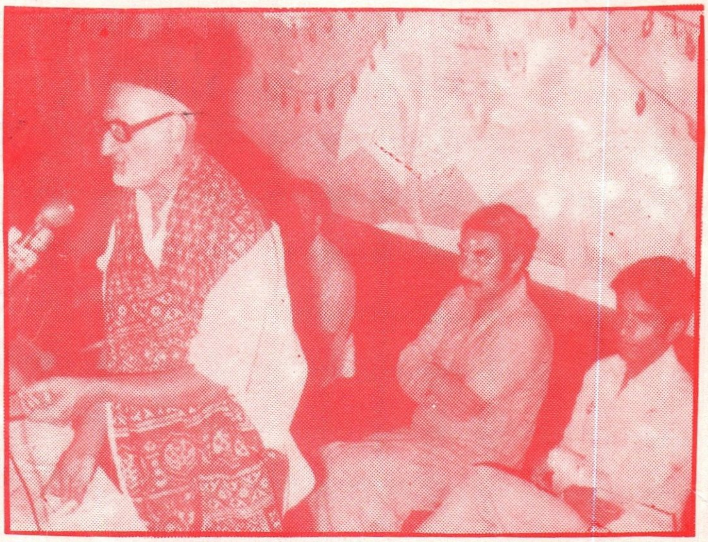

محمد عثمان ڏيپلائي

مدد علي سنڌي

حميده ميتلو ۽ قيس ابڙو

سگا حيدرآباد جي "عيد ڳنڍجاڻي" ۾ ڊاڪٽر
قمر واحد، ڊاڪٽر قمر صديقي، ڊاڪٽر انور
شيخ ۽ ڊاڪٽر حليما.

HAIRAT Publication NO: 3

سنڌجي بزرگ درگاه لونگ فقير

لوڙهي خيرپور ميرس

جو تاريخي پس منظر ۽ گادي نشين

فقير غلام رسول جن

جون علائقي عوام لاءِ خدمتن جو جائزو

۽ پڻ موجوده گادي نشين نوجوان محسن

ميان **فقير شير علي** صاحب جن جو

انٽرويو

پيبليڪيشن جي جلد شايع ڪيو ويو جي

پاران: "فقراءِ"

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڄُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪائُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، بين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي کي ياڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاٽي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَڙهڻ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَرَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چوِ، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)